

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES JA VARUSMIESTEN OIKEUDET

Oikeustieteen lisensiaatti, varatuomari Jukka Lindstedt

1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimuksen kohteena on eduskunnan oikeusasiamiehen (myöhemmässä tekstissä OA) toiminta varusmiesten oikeuksien parantamiseksi. Selvitän, miten OA on yrittänyt poistaa varusmiesten oikeuksissa ilmenneitä puutteita. Arvioin, kuinka hyvin hän on tässä onnistunut. Pyrin myös arvioimaan, mitkä seikat ovat vaikuttaneet OA:n toiminnan tuloksellisuuteen tällä alalla. Toiminnan menestyksellisyiden arvioimiseksi käsittelem yksityiskohtaisemmin eräitä varusmiesten oikeuksien keskeisiä epäkohtia.

Sotilasolot poikkeavat monessa suhteessa siviilielämästä. Puolustusvoimilta odotetaan tehokkuutta ja kykyä toimintaan vaikeissakin oloissa. Näiden vaatimusten on katsottu edellyttävän muusta yhteiskunnasta poikkeavia toimintamalleja. Tällaisiin erityispiirteisiin vaikuttaa myös organisaation syntyta. Sotilasorganisaatiota voidaan kuvata hierarkkiseksi ja johtajavaltaiseksi. Käskyvaltasuhteet on tarkkaan määritelty ja tottelemisvelvollisuus on ehdoton. Puolustusvoimia on yleensä pidetty suljettuna laitoksena, jonka ilmapiiri korostaa yhdenmukaisuutta. (Ks. tarkemmin esim. Heinonen 1971, KM 1976:10, 50—55, Leimu 1985, 23—39.)

Näissä erityisolouissa on vaarana, että hierarkian alimman tason, varusmiesten, oikeudet eivät toteudu. Juuri varusmiesten oikeuksien tutkiminen on siis perusteltua. Sillä on myös yleisempää mielenkiintoa. Varusmiehenähän palvelee valtaosa miespuolisista kansalaisista. Välillisesti varusmiespalvelu vaikuttaa monien muidenkin elämään.

OA:n tulee johtosääntönsä mukaan seurata erityisesti varusmiesten kohtelua. Hän on ainoa puolustusvoimien ulkopuolinen viranomainen, jolle on asetettu tällainen erityisvelvollisuus. Tämä antaa varusmiesten oikeuksia koskeville OA:n kannanotoille erityistä painoa.

Tutkimuksen keskeisenä aineistona ovat OA:lle 1. 1. 1980—31. 5. 1986 välisenä aikana saapuneet sotilasviranomaisista tehdyt kantelut ja OA:n tuona aikana tekemät vastaavat omat aloitteet, sekä OA:n kertomukset toiminnastaan vuosilta 1920—1986. Lisäksi sain pääesikunnan myötävaikutuksella käyttööni asiakirjoja vuosina 1980—1985 ratkaistuista puolustusvoimien sisäisistä kanteluista.

OA:n käsittelemiin juttuihin viitattessani olen ensisijaisesti käyttänyt kertomusten sivunumeroita. Jos juttua ei ole selostettu kertomuksessa, ainakaan kokonaan, olen viitannut OA:n kansliassa käytettyihin diaarinumeroihin. Sisäisistä kanteluista olen maininnut joukko-osaston ja vuoden.

2. ”OIKEUDET”: PERUSOIKEUDET, IHMISOIKEUDET JA OIKEUSTURVA

Tarkoitan tutkimuksessa varusmiesten oikeuksilla perusoikeuksia, ihmisoikeuksia ja oikeusturvaa. Perusoikeuksista on lukuisia määritelmiä. Yhden määritelmän mukaan

perusoikeudet ovat jokaiselle kuuluvia yleisiä oikeuksia, joiden merkitys on yksilön kannalta niin perustavaa laatua, että ne on pyritty turvaamaan erityisjärjestelyin (Kastari 1972, 1). Perusoikeuksilla tarkoitetaan yleensä kansallisten valtiosääntöjen turvaamia oikeuksia, kun taas kansainvälisillä sopimuksilla tunnustettuja yksilölle tärkeitä oikeuksia nimitetään ihmisoikeuksiksi (Sipponen ym. 1982, 1).

Perusoikeuksista on säädetty hallitusmuodon toisessa luvussa. Sen säännökset koskevat muun muassa yhdenvertaisuutta lain edessä, hengen, kunnian, henkilökohdaisen vapauden ja omaisuuden suojaa, uskonnonvapautta sekä sanan-, paino-, yhdistymis- ja kokoontumisvapautta.

Kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista ovat Suomea sitovia muun muassa kaksi Yhdistyneissä kansakunnissa hyväksyttyä laajaa yleissopimusta: taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (ns. TSS-sopimus, SopS 6/1976) sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (ns. KP-sopimus) ja siihen liittyvä valinnaispöytäkirja (SopS 7—8/1976). Sopimusten sisältämien ihmisoikeuksien luettelo on huomattavasti laajempi kuin hallitusmuodon perusoikeusluettelo.

KP-sopimuksen 2 artiklan 2 kappaleen mukaan jokainen valtio sitoutuu ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin toteuttaakseen lainsäädännöllä tai muulla tavalla yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet. TSS-sopimuksen vastaava säännös on hieman toisenlainen: 2 artiklan 1 kappaleen mukaan jokainen sopimusvaltio sitoutuu täysimääräisesti käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan ryhtymään toimenpiteisiin kaikin soveltuvin keinoin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi asteittain kokonaisuudessaan. Vaikka TSS-sopimus siis sallii, että sen tarkoittamat oikeudet toteutetaan asteittain, se on silti ylimpiä valtioelimiä täysimääräisesti velvoittava (ks. tarkemmin Karapuu 1987).

Myös oikeusturva-käsitteelle on eri määritelmiä. Lähtökohdaksi voidaan ottaa esimerkiksi oikeusturvan käsittäminen suojaksi mielivaltaa ja mielivaltaisia päätöksiä vastaan (KM 1971:A 4, 11). Toisaalta on katsottu, että oikeusturvaa hallinnossa voidaan tarkastella, paitsi suojana mielivaltaa vastaan, myös painottaen viranomaismenettelyn yhdenmukaisuuden toteuttamista (Hallberg 1978, 94—96). Useimmiten oikeusturvasta puhuttaessa ajatellaan yksilön oikeusturvaa suhteessa viranomaistoimintaan.

Hallitusmuodossa ei ole nimenomaista mainintaa oikeusturvasta. HM:n eräistä perusoikeussäännöksistä voidaan kuitenkin päätellä, että siinäkin edellytetään tiettyä oikeusturvan tasoa. Lisäksi on säädetty, että kaikessa virkatoiminnassa on laillisen seuraamuksen uhalla tarkoin lakia noudatettava (HM 92 § 1). KP-sopimuksen säännöksistä koskevat oikeusturvaa viranomaistoiminnassa varsinkin 2 artiklan 3 a -kohta, jonka mukaan jokainen sopimusvaltio sitoutuu varmistamaan tehokkaan oikeuskeinon jokaiselle henkilölle, jonka yleissopimuksen mukaisia oikeuksia on loukattu, 9 artikla, jossa säädetään menettelystä vapaudenriistossa, ja 14 artikla, joka koskee menettelyä lähinnä rikosasiain tuomioistuinkäsittelyssä.

3. EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHEN TOIMINTA PUOLUSTUSHALLINNON VALVOJANA

Eduskunta valitsee ”eteväksi laintuntijaksi tietyn henkilön” neljäksi kalenterivuodeksi kerrallaan toimimaan eduskunnan oikeusasiamiehenä. Oikeusasiamiehen on valvottava lakien noudattamista viranomaisten toiminnassa. Yhtä pitkäksi ajaksi

valitaan myös apulaisoikeusasiamies ja hänelle varamies. (Ks. HM 49 § 1.) Ensimmäinen OA aloitti toimintansa vuoden 1920 alussa.

OA:n valvonnan kohteena ovat kaikki virkamiehet. Hän voi puuttua virkamiesten virheellisen menettelyn lisäksi yleisempiinkin epäkohtiin. Tämän osoittaa säännös, jonka mukaan oikeusasiamiehen tulee antaa joka vuodelta eduskunnalle kertomus toiminnastaan sekä lainkäytön tilasta ja lainsäädännössä havaitsemistaan puutteista (HM 49 § 3).

OA:n toiminta ei olekaan rajoittunut pelkästään laillisuuskysymyksiin. OA on puuttunut myös esimerkiksi viranomaisten menettelyn hitauteen ja yleensä virkamiesten käytökseen. Edelleen hän on kiinnittänyt huomiota seikkoihin, joissa ei ole kysymys varsinaisesti virheellisestä menettelystä: esimerkiksi jonkin laitoksen asumisoloihin.

Puolustushallinnossa OA:n toimivalta yleisenä laillisuusvalvojana on käytännössä yksinomainen. Ns. työnjakolain (1 §:n 1. kohta) mukaan oikeuskansleri on nimittäin vapautettu velvollisuudesta valvoa lain noudattamista muun muassa sellaisissa myös oikeusasiamiehen toimivaltaan kuuluvissa asioissa, jotka koskevat sotatuomioistui- miin, puolustuslaitokseen ja puolustusministeriöön kuuluvien viran- ja toimenhalti- jain toimintaa. Jos oikeuskanslerille kannellaan tällaisessa asiassa, se on siirrettävä OA:n käsiteltäväksi, ellei oikeuskansleri katso asian olevan ratkaistava omissa virastossaan. Käytännössä työnjakolain mukaiset asiat ohjautuvat joko suoraan tai siirrettyinä lähes poikkeuksetta OA:n ratkaistaviksi (Aarnio 1988, 15).

Kantelujen tutkiminen on OA:n toiminnan keskeinen osa. Viime aikoina hänelle on saapunut noin 1 100—1 500 kantelua vuodessa. Puolustushallintoa koskevien kanteluiden osuus on suhteellisen pieni. Viime vuosina ratkaistuja kanteluista on 50—60 (noin neljä prosenttia) koskenut sotilasviranomaisten menettelyä.

Tutkimanani ajanjaksona OA:lle saapui 365 sotilasviranomaisia (puolustusministeriötä, puolustusvoi- mia, rajavartiostoa tai YK-joukkojen viranomaisia) koskevaa kirjallista kantelua. Suulliseen kanteluun perustuvasta OA:n omasta aloitteesta oli kysymys 44 tapauksessa. Kaikkiaan kanteluja oli siis 409. Niistä 112 oli varusmiesten tekemiä tai heidän puolestaan tehtyjä. Varusmiesten asioita koskevien kantelujen vuosittainen määrä vaihteli 15:n ja 29:n välillä. (Ks. tarkemmin esim. kantelujen aiheista Lindstedt 1987, 31—48.)

OA:n johtosäännön 10 §:n viimeinen lause kuuluu: ”Niin ikään hänen tulee toimittaa tarkastuksia puolustuslaitoksen eri yksiköissä ja seurata erityisesti varusmiesten kohtelua.” Käytännössä tarkastustoiminnan painopiste onkin viime vuosina ollut vankilalaitoksen, puolustusvoimien ja poliisin toiminnan piirissä (Aalto 1986, 655).

Tarkastettuja kohteita on ollut viime aikoina noin 140—150 vuodessa. Puolustusvoimien (sekä rajavartioston ja YK-joukkojen) kohteita on tarkastettu noin 50—70 vuodessa.

OA:n omina aloitteina on tullut vireille viime aikoina noin 40—70 juttua vuodessa. Ratkaistuja omista aloitteista noin 10—20 vuodessa on koskenut sotilasviranomaisten menettelyä. Omat aloitteet ovat lähinnä OA:n tarkastuskäyn- tiensä tuloksena esille ottamia asioita.

OA:n kertomuksissa käytetyn jaottelun nojalla voidaan tutkittujen asioiden lopputulokset ryhmitellä seuraavasti:

- syyte,
- kurinpitomenettely,

- huomautus viranomaiselle,
- esitys viranomaiselle (yksittäistapauksessa),
- säännösten muuttamista tai hallinnon kehittämistä tarkoittava esitys,
- käsittelyaikana tapahtunut korjaus, ja
- ei toimenpiteitä (enimmäkseen sen vuoksi, että virheellistä menettelyä ei todettu).

Prosentuaalinen jakauma on ollut viime vuosina vakiintunut: runsaat 20 % kanteluista jää tutkimatta, ja vajaassa 70 %:ssa tapauksista ei ole aihetta toimenpiteisiin. Runsaat 10 % kaikista kanteluista (vajaa 15 % tutkituista) on siis sellaisia, joissa on aihetta toimiin. Selvästi yleisin varsinainen toimenpide on huomautus. Esitys viranomaiselle, syyte ja kurinpitomenettely ovat melko harvinaisia. Hyvin yleinen lopputulos on, että viranomainen itse korjaa virheen kantelun käsittelyn aikana. Puolet virheellisistä menettelyistä korjautuu tällä tavalla.

Tutkimani kanteluaineisto osoitti, että varusmiesten asioita koskevat kantelut olivat selvästi yleistä tasoa useammin aiheellisia. Vaikuttaa siis siltä, että kantelua näistä asioista ei yleensä tehdä kevyin perustein. (Ks. tarkemmin Lindstedt 1987, 42—44, 52—55.)

4. VARUSMIESTEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISEN ONGELMIA JA EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHEN TOIMINTA NIIDEN POISTAMISEKSI

Jaksossa käsiteltävien kysymysten valinnan taustana on edellä esitelty aineisto, siis tehdyt kantelut ja OA:n kertomuksissa selostetut tapaukset. Olen ottanut esille myös eräitä sellaisia ongelmia, joita on käsitelty lähinnä oikeuskirjallisuudessa, mutta joista ei ole juuri kanneltu. Olen valinnut käsiteltävät kysymykset osittain niiden tärkeyden mukaan. Osittain olen valinnut asiat jossain määrin eri aloilta — esimerkiksi oikeudenhoidon epäkohtia voisi käsitellä laajemminkin (ks. niistä Aalto — Lindstedt 1984, myös Lahti 1984, Vesterbacka 1984, erit. 65—67, Mälkki 1986).

4.1. Varusmiesten perusoikeudet

4.1.1. Perusoikeusrajoitukset

Hallitusmuodon toisen luvun sisältämät perusoikeussäännökset ovat käytännössä kohdistuneet lähinnä lainsäätäjään. Kuitenkin yleisesti katsotaan, että perusoikeudet velvoittavat myös viranomaisia, joskin viranomaispäätöksissä viitataan harvoin perusoikeussäännöksiin. (Hidén 1971, 18 — 25, KM 1974: 27, 107—108, Sipponen ym. 1982, 17—21.)

Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että perusoikeudet koskevat kaikkia Suomen kansalaisia. HM:n säännöksistä ei voida päätellä, että jotkut Suomen kansalaiset tai kansalaisryhmät eivät nauti perusoikeuksia yleensä tai joitakin perusoikeuksia erityisesti. Myöskään perustuslakivaliokunnan lausunnoissa tai oikeuskirjallisuudessa ei ole tiettävästi esitetty tällaisia kannanottoja. (Hidén 1971, 42.)

Sotapalveluksessa olevien oikeudellinen asema poikkeaa silti jossain määrin kansalaisten yleisestä asemasta. Tämä ilmenee HM:n 16 §:stä, joka kuuluu seuraavasti:

Mitä Suomen kansalaisten yleisistä oikeuksista on sanottu, ei estä lailla säätämästä sellaisia rajoituksia, jotka sodan tai kapinan aikana ja sotapalveluksessa oleviin nähden muulloinkin ovat välttämättömiä.

Selviä laintasoisia rajoituksia ei kuitenkaan juuri ole. Tunnetuin on rikoslain 45 luvun 26 §:n 1 momentissa oleva luvattoman poliittisen toiminnan kieltö. Enemmän merkitystä on RL:n 45 luvun muiden rangaistussäännösten sisällöstä pääteltävissä olevilla perusoikeusrajoituksilla. Esimerkiksi liikkumisvapautta rajoittaa säännös, jossa säädetään rangaistavaksi luvaton poissaolo palveluspaikasta (45:4). Myös useita muita rangaistussäännöksiä voidaan pitää perusoikeuksia rajoittavina (ks. Scheinin 1984, 87—91). Valtaosa kyseisistä rangaistussäännöksistä on varmasti järjestyksen kannalta välttämättömiä. Puolustuslaitoskomitean tavoin voidaan kuitenkin arvostella sitä, että oikeuksien sisällöstä säädetään lähinnä vain negatiivisina normeina, rikosoikeudellisessa lainsäädännössä (ks. KM 1976:10, 96—98).

Lukuisia perusoikeusrajoituksia on ohjesäännöissä. Scheinin (1984, 99—106) on jakanut tällaiset rajoitukset toisaalta palvelusrikoksen tunnusmerkistöä täydentäviin, toisaalta itsenäisiin rajoituksiin. Jako onkin havainnollinen. Vaikka jälkimmäisenkin ryhmän rajoitusten rikkomisesta voitaisiin rangaista palvelusrikoksena tai -rikkomuksena, ne ovat kuitenkin luonteeltaan itsenäisempiä puuttuessaan esimerkiksi sananvapauteen.

Palvelusrikoksesta (RL 45:15.1) rangaistaan muun muassa sitä, joka jättää noudattamatta palvelusta tai sotilaallista järjestystä koskevia ohjesääntöjä tai muita määräyksiä. Palvelusrikoksen sisältöä täydentävistä ohjesääntöjen perusoikeusrajoituksista ovat tärkeimpiä toisaalta kuuliaisuusvelvollisuutta koskevat (esim. YIPalvO I/5, II.C.) ja toisaalta henkilökohtaista ja liikkumisvapautta rajoittavat säännökset (esim. päiväjärjestystä koskevat, YIPalvO IV.C.). Tulkinnan kannalta ongelmallisempia ovat ohjeenluonteiset säännökset, kuten YIPalvO:n III/2. Sen mukaan sotilashenkilöiden on noudatettava yleisiä kohteliaisuus- ja seurustelutapoja: niiden rikkominen näyttää periaatteessa voivan olla palvelusrikos. Scheinin (1984, 101) suosittelee ohjeenluonteisten ja velvoittavien määräysten selkeää erottamista.

Itsenäisestä, suoraan perusoikeuteen kohdistuvasta rajoituksesta on selvä esimerkki YIPalvO:n IV/46, jossa rajoitetaan painotuotteiden järjestelmällistä jakamista puolustusvoimien tiloissa sekä kielletään tiettyjen julkaisujen hallussapito ja levittäminen. Liikkumisvapautta rajoittaa puolestaan YIPalvO:n VII/7, jonka mukaan varuskunnan päällikkö kieltää, mikäli on aihetta, sotilashenkilöiltä tarpeettoman oleskelun paikoissa, joissa oleskelu ei ole suotavaa, kuten esimerkiksi rautatieasemilla, satama-alueilla ja linja-autoasemilla. YIPalvO:sta voidaan osoittaa myös muita perusoikeuksien itsenäisiä rajoituksia (ks. Scheinin 1984, 102—104). Monet YIPalvO:n sisältämistä rajoituksista ovat varmasti tarpeellisia; ongelma onkin siinä, että ne on säädetty ohjesääntötasolla, vaikka HM:n 16 §:n mukaan ne olisi säädettävä (vähintään) lain tasolla.

4.1.2. Oikeusasiamiehen kannanottoja

Ohjesäännöt sisältävät varusmiesten perusoikeuksia rajoittavia säännöksiä, joiden lainsäädännöllinen perusta on epäselvä. Eräät OA:n ratkaisut osoittavat, minkä kannan hän on ottanut tähän ongelmaan.

Ensimmäisessä, vuodelta 1964 olevassa tapauksessa varusmies L.H.H:n esimies ilmoitti tälle, ettei L.H.H. saisi puolustuslaitoksessa voimassa olleiden määräysten vuoksi julkaista erästä kirjoitusta ollessaan suorittamassa asevelvollisuuttaan. L.H.H. viittasi OA:lle tekemässään kantelussa HM:n 10 §:n mukaiseen painovapauteen. Sitä voidaan varusmiesten osalta rajoittaa HM:n 16 §:n mukaisella lailla. Koska

tällaista lakia ei ole, olivat puolustuslaitoksen sisäiset rajoitusmääräykset kantelijan mukaan hallitusmuodon vastaisia.

OA:n varamiehen tekemän päätöksen keskeinen osa kuului seuraavasti:

Vakinaisessa palveluksessa olevan asevelvollisen oikeudellista asemaa, hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan harkittaessa, lähtökohtana ei voi olla laintulkintamethodi, jonka mukaan sallittua on kaikki se, mitä nimenomaisilla kirjoitetun lain säännöksillä ei ole kielletty. Päinvastainen, oikeaksi katsomani tulkintamethodi, joka perustuu oikeusanalogian käyttöön ja jossa siten asevelvollisen oikeuksia ja velvollisuuksia määriteltäessä otetaan huomioon puolustuslaitoksen ja siinä palvelemisen tarkoitus sekä ne johtavat periaatteet, joille puolustusvoimia koskeva lainsäädäntö rakentuu, voidaan johtaa sekä sotaväen järjestyssäännön I luvun säännöksistä, että myös sotilasvalan kaavasta ja niistä sisäpalveluohjesääntöön liitetyistä käyttäytymisohjeista, jotka on opetettava jokaiselle asevelvolliselle hänen palvelusaikanaan.

Tältä pohjalta lähdetessä on todettava, että sotilaallisen kurin käsitteeseen ja siten sotilaan perusvelvollisuuksiin kuuluu myös se, että asevelvollinen ainakin palvelusaikanaan vakinaisessa väessä välttää kaikkea sellaista toimintaa, joka on ristiriidassa puolustuslaitoksessa vallitsevana pidettävän hengen ja tämän laitoksen tarkoituksen kanssa.

OA:n varamies katsoi, että L.H.H:n esimiehet olivat menelleet oikein. Pääesikunnan antamat sisäiset määräykset eivät olleet varamiehen mukaan perustuslain tai muiden lakien vastaisia. (Kertomus 1964, 99—101.)

Vuonna 1973 OA antoi päätöksen tapauksessa, jossa varusmiestä oli kielletty pitämästä hallussaan eräitä lehtileikkeitä. Varusmiehen esimiehet katsoivat, että lehtileikkeet olivat valtionvastaisia julkaisuja, joita ei ohjesäännön mukaan saanut pitää hallussa. Varusmies kanteli OA:lle katsoen sananvapautensa tulleen loukatuksi.

OA piti aineiston pientä osaa valtionvastaisena, joten esimiesten menettely oli ollut oikea. Hän katsoi tällaisia julkaisuja koskevan kiellon olevan asianmukainen puolustuslaitokselle asetettujen tavoitteiden edellyttämän järjestyksen turvaamiseksi. Määräys ei loukannut sananvapautta. OA viittasi vielä yleisesti HM:n 75 §:n 1 momentin nojalla annetun asevelvollisuuslain säännöksiin asevelvollisuudesta ja sen suorittamistavasta. (Kertomus 1973, 119—123.)

Myös vuonna 1979 annetussa päätöksessä pohdittiin sananvapautta. Varusmiestä oli kielletty jakamasta Varusmies-lehteä muualla kuin sotilaskodissa. OA arvosteli rajoitusta, joskin piti sitä sinänsä säännösten mukaisena. Kriitikissään OA viittasi muun muassa sananvapauteen. Päätöksen johdosta pääesikunta muutti YIPalvo:n asianomaisia säännöksiä.

OA ei kuitenkaan pitänyt tässäkin tapauksessa tarpeellisena perusoikeusrajoitusten nojautumista täsmällisiin lain määräyksiin. Hän nimittäin selosti tehtävänänsä olevan valvoa, "ettei varusmiespalvelun aikana rajoiteta tai pyritä rajoittamaan varusmiehelle kansalaisena kuuluvia perusoikeuksia tai lain turvaamia oikeuksia muuten kuin asianmukaisessa järjestyksessä annetuilla säännöksillä tai tilanteissa, jolloin laissa asetetun velvollisuuden asianmukainen täyttäminen edellyttää varusmiehenä palvelevan kansalaisen samalla luopuvan eräiden hänelle kansalaisena yleensä kuuluvien oikeuksien käyttämisestä." (Kertomus 1979, 73—75.)

Tuorein varusmiesten perusoikeuksia koskeva laajempi OA:n päätös on vuodelta 1982. Se koski kantelua, jossa varusmies piti perustuslain vastaisena pääesikunnan pysyväismääräyksen mukaista velvollisuuttaan osallistua paraatin yhteydessä pidettyihin kenttähartauksiin. Kantelija kuului nimittäin väestörekisteriin.

OA hyväksyi päätöksessään puolustusvoimien käsityksen, jonka mukaan tällainen paraatijumalanpalvelus ei ole kirkollinen toimitus. Lisäksi OA viittasi siihen, että on käytännöllisistä syistä vaikea vapauttaa jumalanpalveluksesta

varusmiestä, joka on velvollinen osallistumaan itse paraatiin. Näin ollen pääesikunnan antamissa ohjeissa ei ollut huomauttamista. (Kertomus 1982, 175—177.) Näiden lähtökohtiensa vuoksi OA ei juuri pohtinut — ainakaan selkeästi — säädöstasokysymyksiä, joten päätös ei tältä osin ole kovin valaiseva.

4.1.3. Perusoikeusrajoituksille esitettyjen perustelujen arviointi

Kun selkeitä, laintasoisia perusoikeusrajoituksia ei juuri ole, on ohjesääntötasoisten rajoitusten muodollinen oikeutus täytynyt perustella erilaisten käsite- ja rakennelmien avulla. OA:n päätöksissä on perusteluna viitattu seuraaviin seikkoihin: puolustuslaitoksen tarkoitus ja henki, puolustusvoimia koskevan lainsäädännön johtavat periaatteet, sotaväen järjestyssäännön I luku, sotilasvalan kaava, sisäpalveluohjesääntö (1964); puolustuslaitoksen tavoitteet, HM:n 75 §:n 1 momentti, asevelvollisuuslain säännökset asevelvollisuudesta ja sen suorittamisesta (1973); ja ”laissa asetetun velvollisuuden asianmukainen täyttäminen” (1979).

Hallitusmuodon 75 §:n 1 momentti. Säännöksen mukaan jokainen Suomen kansalainen on velvollinen olemaan osallisena isänmaan puolustuksessa tai sitä avustamaan, niinkuin siitä laissa säädetään. Karapuu (1978, 136) huomauttaa, että jos kysymyksessä olisi jokaisen kansalaisen aktuaalinen velvollisuus, se koskisi myös naisia, lapsia ja vanhuksia. Koska näin ei ole, on Karapuun mukaan oikea tulkinta, että HM asettaa jokaisen kansalaisen tilaan, jossa hänelle voidaan määrätä tällainen velvollisuus. Tähän ”velvollisuudenalaisuustulkintaan” päätyy myös Scheinin (1988, 6—36, ks. myös 138—155). ”Velvollisuustulkinnan” kannalla taas tuntuvat olevan esimerkiksi Hidén (1971, 87—88) ja eduskunnan perustuslakivaliokunta. Valiokunnan (lausunto 9/1985 vp., 1) mukaan ”maanpuolustusvelvollisuus merkitsee hallitusmuodon 75 §:n tarkoituksen huomioon ottaen rauhan aikana määrätyn ikäisten terveiden miesten velvollisuutta palvella tietty aika vakinaisessa väessä tai korvaavassa palveluksessa”. Toisensävyinen — ”velvollisuudenalaisuuteen” viittava — taas oli perustuslakivaliokunnan toinen lausunto (7/1982 vp., 2), jonka mukaan asevelvolliset täyttävät hallitusmuodon 75 §:n 1 momenttiin perustuen säädetyt tai määrättyt velvollisuudet.

Vaikka säännös tulkittaisiin välittömästi velvoittavaksi, se ei kuitenkaan tunnu riittävän perusteluksi lakiin perustumattomille perusoikeusrajoituksille. Se, että on jokin velvollisuus, ei automaattisesti poista oikeuksia. Hidénin (1971, 87) mukaan HM:n 75 §:n mukaisen velvollisuuden ja perusoikeuksien välisessä ristiriitatilanteessa on punnittava eri etujen painavuutta. Tämä punninta ratkaisee hänen mukaansa sen, onko perusoikeuksia kaventava, maanpuolustukseen liittyvä lainsäädäntö toteutettava perustuslain vai tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä. — Havaitaan, että ohjesääntötason rajoituksiin säännös ei oikeuta.

Laki puolustusvoimista ja asevelvollisuuslaki. OA:n päätöksissä on viitattu puolustuslaitoksen tarkoitukseen, henkeen ja tavoitteisiin sekä asevelvollisuuslakiin. OA:n tekemä, varusmiesten sananvapautta koskevia päätöksiä arvioidessaan Kuoppamäki (1981, 23—24) on huomauttanut, että puolustusvoimia tai asevelvollisuutta koskevista säännöksistä tuskin voidaan johtaa käyttäytymisvelvoitteita. Olen tästä samaa mieltä. Puolustusvoimien tehtävistä säädetään vuodelta 1974 olevan puolustusvoimista annetun lain 2 §:ssä. Tehtäviä ovat muun muassa valtion alueen valvominen, valtakunnan koskemattomuuden turvaaminen, valtakunnan ja sen oikeusjärjestyksen puolustaminen ja sotilaallisen puolustusvalmiuden ylläpito.

Puolustusvoimien tehtävänä on myös antaa sotilaskoulutusta sekä osaltaan edistää puolustustahtoa ja kansalaisten ruumiillista kuntoa kohottavaa toimintaa. (Lakia edelsi vuodelta 1960 oleva puolustuslaitosasetus, jonka 1 §:ssä tehtävät määriteltiin suunnilleen vastaavasti.) Näistä tehtävistä ei voitane tehdä päätelmiä varusmiesten oikeuksien rajoittamisesta. Jos jotain päätelmiä kuitenkin tehtäisiin, ne olisivat pikemminkin oikeuksien rajoitusten vastaisia: mainitaanhan nykyisessä laissa erityisesti, että puolustusvoimien yhtenä tehtävänä on puolustaa kansan elinmahdollisuuksia ja perusoikeuksia.

Asevelvollisuuslain 1 §:n 1 momentin mukaan isänmaan ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustukseksi on jokainen Suomen mies asevelvollinen. Kuten OA on itsekin uskonnonvapautta koskevassa päätöksessä todennut, asevelvollisille kuuluvan palvelusvelvollisuuden sisältö ei ole asevelvollisuuslaissa lähemmin määritelty, vaan palvelusvelvollisuuden sisältö määräytyy sotilaskäskyteitse hallinnollisten määräysten perusteella (Kertomus 1982, 176).

Sotilasrikoksia koskevia rangaistussäännöksiä oli aikaisemmin sotaväen rikoslaisessa ja nykyään rikoslain 45 luvussa. Jo edellä todettiin epätyytyttäväksi järjestely, jonka mukaan oikeuksista säädetään lähinnä negatiivisilla normeilla.

Palvelusrikosta koskevalla RL:n 45 luvun 15 §:n säännöksellä voisi ajatella olevan välittävä tehtävä hahmoteltaessa perusteluja ohjesääntötasoisille perusoikeusrajoituksille. Säädetäänhän siinä ohjesääntöjen noudattamatta jättäminen rangaistavaksi teoksi.

Sipponen on väitöskirjassaan (1965, 592—595) arvioinut menettelyä, jonka mukaan rangaistavien tekojen piiri ja tunnusmerkit tulevat määräytyä alempiasteisissa säädöksissä. Hän toteaa, että tällä tavoin delegoidun lainsäädännön pysymistä valtuuslain puitteissa valvotaan. Sipponen pitää rangaistavien tekojen määräämisen delegointia siinä määrin vakiintuneena menettelytapana, että sitä on pidettävä perustuslain mukaisena. Järjestely on muodollisesti moitteeton perustuslainsäätämisyjärjestyksessä hyväksytyjen lakien osalta.

Scheinin (1984, 89—90) on huomauttanut, että palvelusrikoksen täsmentäminen ohjesääntötasolla ei ole Sipposen tarkoittaman järjestelyn mukaista. Alemmanasteiset normit on nimittäin annettu ilman nimenomaista valtuutusta ja ilman parlamentaarista kontrollia. Rikoslain 45 lukua ei myöskään ole säädetty perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. — Sipposen tarkoittaman muodollisesti moitteetoman menettelyn edellytykset eivät siis täyty.

Rikoslain 45 luvun esityöt eivät osoita, että se hyväksymällä olisi ollut tarkoitus antaa HM:n 16 §:n edellyttämää laintasoista perustetta perusoikeuksien rajoittamiselle (Ikäheimo 1984, 45). Palvelusrikosta koskevan säännöksen perusteluissa ei viitata HM:n 16 §:ään.

Ohjesääntöjen antamisvaltuus. Ohjesääntöjen hyväksymisen taustalla on sotilaskäskyasioiden käsite (ks. sen sisällöstä Rytkölä 1967, 9—11). Tasavallan presidentti on puolustusvoimien ylipäällikkö (HM 30 §). Sotilaskäskyasioiden ratkaisun on vanhastaan katsottu kuuluvan ylipäällikönvaltaan (Rytkölä 1967, 10). Presidentti tekee päätöksensä sotilaskäskyasioissa valtioneuvoston ulkopuolella (HM 34 § 4, laki puolustusvoimista 8 §).

Presidentti määräsi 30. heinäkuuta 1945 sotilaskäskyteitse puolustusvoimien komentajan hyväksymään kaikki puolustusvoimain ohjesäännöt, lukuun ottamatta niitä, jotka käsittelevät puolustusministeriön välitöntä toimialaa ja kuuluvat sen hyväksyttäväksi (Jyräki 1967, 172—173). Puolustusvoimista annetun asetuksen (12 §

1) mukaan puolustusvoimain komentaja ratkaisee puolustusvoimia koskevat sotilaskäsky-, henkilö- ja merkitykseltään periaatteelliset tai laajakantoiset asiat, mikäli tasavallan presidentti ei ole pidättänyt niissä päätösvaltaa itselleen taikka niitä ei ole säädetty tai määrätty muun viranomaisen ratkaistaviksi. Presidentille kuuluva ohjesääntövalta on näin delegoitu puolustusvoimien komentajalle. Ohjesääntönnön antamisella on siis jonkinlainen oikeudellinen perusta, joskin sitäkin voi pitää tulkinnanvaraisena (ks. Scheinin 1984, 96—97).

Muodollisesti oikea järjestely ohjesääntönnön hyväksymisessä ei kuitenkaan korjaa ohjesääntönnön sisällön epäkohtia. Ohjesääntöjen tulisi olla perustuslain, lakien ja asetusten mukaisia. Niinpä esimerkiksi puolustuslaitoskomitean mukaan ohjesääntöissä ei voida kieltää sotilaiden osalta kansalaisille yleensä sallittua toimintaa (KM 1976:10, 225, ks. myös Rytkölä 1967, 18—22, Scheinin 1984, 97). Huomattakoon, että hallitusmuodon 92 §:n 2 momentin mukaan virkamies ei saa soveltaa asetuksessa olevaa säännöstä, joka on ristiriidassa perustuslain tai muun lain kanssa. Vastaavasti myös asetusta alemmanasteiset säännökset on jätettävä soveltamatta, jos ne ovat perustuslain tai lain kanssa ristiriitaisia (Hallberg 1982, 58).

Sotilasvala. Vuonna 1964 annetussa OA:n varamiehen päätöksessä sotilasvalan kaavalle annettiin itsenäistä merkitystä arvioitaessa asevelvollisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Tämä ei vastanne nykykäsitteitä puolustusvoimienkaan piirissä. Klefströmin (1984) mukaan ”sotilasvalan vannominen tai vannomatta jättäminen ei siis sen enempää lisää kuin vähennäkään sotilaan velvollisuuksia ja oikeuksia. Sotilasvalan vannomisella samoin kuin juhlallisen vakuutuksen antamisella onkin lähinnä moraalinen merkitys.” — Valan (tai vakuutuksen) moraalistakin ohjausvoimaa on kyllä pidetty kyseenalaisena tapauksissa, joissa vannominen ei perustu vapaaehtoisuuteen (Lagerspetz — Wiberg 1984, Konstari 1986, 31).

Yhteenveto tähänastisesta. OA:n päätöksissä esitetyt perustelut sille, miksi ohjesääntötasoiset perusoikeusrajoitukset voidaan hyväksyä, osoittautuivat vähintään kiistanalaisiksi. On mahdollista, että päätöksiin on vaikuttanut laitosalvan tai tavanomaisen oikeuden käsittäminen rajoitusperusteeksi. Näin siitäkin huolimatta, ettei päätöksissä ole näihin käsitteisiin suoraan viitattu, ja OA on vuonna 1968 antamassaan ratkaisussa, joka koski vankien perusoikeuksia, tehnyt eroa laitosalvaoppiin (ks. Kertomus 1968, 21—25).

Laitosalva. Erityisesti vuonna 1964 annetussa OA:n varamiehen päätöksessä noudatettuja tulkintatapoja on jo 1960-luvulla arvosteltu (ks. Sipponen 1965, 495—498, Hidén 1969, 256). Sipponen on todennut, että päätöksessä ”sovelletaan perusoikeusjärjestelmäämme sopimatonta tulkintametodia aivan kuin erityistä vallanalaisuussuhdetta koskevat säännökset olisivat primäärisiä ja omaperäisiä, hallitusmuodon säännöksistä riippumattomia.” Scheinin (1984, 93—94) on katsonut päätöksen perustuvan laitosalvaoppiin.

Varusmiehiä voidaan pitää laitosalvasukkeina käsitteen laajassa merkityksessä. Laitoksissa olevien asemaan on vaikuttanut oppi erityisestä vallanalaisuussuhteesta, jonka alaisia olisivat ainakin virkamiehet ja erilaisissa laitoksissa olevat. Jälkimmäisten osalta puhutaan laitosalvasta. Käsitteitä ”erityinen vallanalaisuussuhde” ja ”laitosalva” käytetään myös usein alaltaan samanlaajuisina (Reinikainen 1980, 33).

Tuori (1984, 287—288) on kuvannut oppia seuraavasti: Kansalaisten ja hallinnon välinen yleinen vallanalaisuussuhde rakentuu oikeusvaltiollisille periaatteille. Kansalaiset nauttivat hallintoa vastaan perus- tai vapausoikeuksien suojaa. Noudatettavana

on niin ikään periaate, jonka mukaan hallintoviranomaiset eivät voi kajota kansalaisten vapauspiiriin muutoin kuin kansanedustuslaitoksen myötävaikutuksella syntyneen lain nojalla. Erityinen vallanalaisuussuhde jää sen sijaan oikeusvaltioperiaatteen ulkopuolelle. Tämän suhteen syntymisen jälkeen perusoikeudet ja lain vaatimus eivät enää suojaa hallinnon vallankäyttöä. Laitoksen sisäiset suhteet ovat oikeudesta vapaata aluetta.

Hidén (1969, 247—253) on tarkastellut vanhemman oikeuskirjallisuuden perusteella opin vaikutusta Suomessa. Hänen mukaansa oppia käytettiin ensi sijassa kuvailevana, mutta opilla ei ole ollut oikeuksien rajoittamiseen valtuuttavaksi katsotun konstruktion asemaa. Pelkkänä käsitteenäkin laitosvaltaa on uudemmassa oikeuskirjallisuudessa arvosteltu (esim. Hidén 1969, 247—258, Hidén 1971, 44—48, Kastari 1972, 250—251, vrt. 285—286, Konstari 1986, 42—46). Myös korkein hallinto-oikeus on suhtautunut pidättyvästi oppiin erityisestä vallanalaisuussuhteesta (Hallberg 1982, 54—55).

Erityisen painava on Hidénin huomautus, kun hän viittaa hallitusmuodon 16 §:ään ja sen antamaan mahdollisuuteen rajoittaa sotapalveluksessa olevien perusoikeuksia. Mikäli hallitusmuotoa säädettäessä olisi todella lähdetty siitä, että erityisessä vallanalaisuussuhteessa oleviin voidaan HM:n perusoikeusmääräyksistä poiketen soveltaa omia määräyksiään, olisi mainittu HM:n 16 §:n normi tarpeeton. Kun sellainen on kuitenkin säädetty, viittaa tämä siihen, että erityisellä vallanalaisuussuhteella ei ole vaikutusta perusoikeuksien soveltamiseen. (Hidén 1969, 247—248.)

Perusoikeustyöryhmä totesi asiasta seuraavaa: suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on viime aikoina oltu yksimielisiä siitä, että perusoikeuksia ei voida rajoittaa pelkästään erityiseen vallanalaisuussuhteeseen nojautuen, vaan rajoitusten tulee perustua lakiin sen mukaan kuin rajoittaminen on mahdollista perustuslaissa olevien rajoitusnormien mukaan. (Sipponen ym. 1982, 42.)

Tavanomainen oikeus. Hidénin (1969, 258, 1971, 48) mukaan on laitosvalta-ajattusta paremmin perusoikeusjärjestelmän kanssa sopusoinnussa se, että rajoitukset pohjataan laintasoiseen tavanomaiseen oikeuteen. Hänen mukaansa on selvää, että kun kyseessä ovat perusoikeudet ja useissa tapauksissa alat, joita lainsäätäjä on eri otteissa ja vastikään järjestänyt, oletamus on tavanomaisoikeudellisen rajoittavan normin olemassaoloa vastaan.

Lainsäätäjä ei ole juuri järjestänyt varusmiesten perusoikeuksia. Silti ei mielestäni voida esittää riittäviä perusteita tavanomaisoikeudelliseen normiin vetoamiselle, kun kysymys on niin keskeisestä asiasta kuin perusoikeuksista. Lähellä on ajatus, että ”tavanomainen oikeus” on pelkästään laitostavallan toinen nimitys (ks. Scheinin 1984, 95—96, Konstari 1986, 51—54).

Loppuyhteen veto. Selostamissani OA:n päätöksissä ei ole tyydyttävästi onnistuttu perustelemaan, miksi — HM:n 16 §:n selvästä säännöksestä huolimatta — lakia alemmantasoiset perusoikeusrajoitukset olisivat hyväksyttäviä. Tämän vuoksi uudemmatkaan OA:n päätökset varusmiesten perusoikeuksista eivät vaikuta selvästi perusoikeusmyönteisiltä.

4.1.4. Ehdotuksia varusmiesten oikeuksien ja velvollisuuksien sääntelystä lain tasolla

Havaitut tulkintaongelmat ovat johtaneet OA:n tekemään esityksen lainsäädännön täydentämiseksi. Vuonna 1982, edellä selostetun uskonnonvapautta koskevan

päätöksensä yhteydessä, OA kertoi havainneensa oikeustilanteen asevelvollisten perusoikeuksien osalta aukolliseksi ja tulkinnanvaraiseksi. Tämän korjaamiseksi ja HM:n 16 §:n tarkoituksen toteuttamiseksi tulisi valtioneuvoston ryhtyä puolustuslaitoskomitean ehdottamiin lainsäädäntötoimiin. (Kertomus 1982, 32.)

Puolustuslaitoskomitea esitti vuonna 1976 suunnitelman sotilaiden oikeusasemaa koskevaksi laiksi. Komitea totesi, että oikeusturvaan ensisijaisesti vaikuttavista seikoista olisi säädettävä laissa. Laintasoista säännöstä noudatettaneen paremmin kuin alemmanasteisia määräyksiä, muun muassa sen vuoksi, että lakien sisältö on yleisemmin tiedossa. Lain säätämiseen liittyvä julkinen keskustelu edistää komitean mukaan säännösten soveltamisen ennustettavuutta verrattuna hallinnollisessa järjestyksessä annettuihin määräyksiin. Kun hallinnolliset määräykset ovat helposti muutettavissa, niiden osalta usein toistuvat muutokset saattavat aiheuttaa epä tietoisuutta voimassa olevan oikeuden sisällöstä, mikä voi vaarantaa kansalaisten oikeusturvaa. Komitea esitti suunnitelman siitä, mistä seikoista tulisi säätää tällaisessa sotilaiden oikeusasemaa koskevassa laissa: muun muassa palveluksen suorittamisesta, kuuliaisuusvelvollisuudesta, esimiesasemasta sekä sotilaiden taloudellisista ja sosiaalisista eduista. (KM 1976:10, 96—98, ks. myös 224—227).

Komitean ehdotus ei ole aiheuttanut mitään toimia, totesi OA (Kertomus 1982, 32). Vuonna 1985 41 kansanedustajaa teki kirjallisen kysymyksen (137/1985 vp.). Siinä tiedusteltiin hallituksen toimenpiteitä OA:n ehdotuksen johdosta. Erityisesti huomautettiin, että sotilasoikeudenhoidon uudistuksella ei ratkaistu lainsäädäntöpuutteita.

Vastauksessaan puolustusministeri selosti, mitä käytännön vaikeuksia lain tai asetuksen tasoisen sääntelyn toteuttamisessa on. Ministeri katsoi — toisin kuin kysyjät — sotilasoikeudenhoidon uudistuksen poistaneen huomattavan osan lainsäädäntötarpeesta. Ministeri kertoi, että myös asevelvollisuuslakia on tarkoitus uudistaa, ja arveli, että siinä yhteydessä arvostelun aiheet poistuvat tai ainakin ratkaisevasti vähentyvät.

Asevelvollisuuslain osittaista uudistamista koskeva hallituksen esitys annettiin eduskunnalle 3. 6. 1988. Esityksessä (s. 3) mainitaan yhtenä asiaan liittyvänä aloitteena OA:n vuonna 1982 tekemä ehdotus. Esityksen mukaan erillistä sotilaiden oikeusasemaa koskevaa lakia ei ole pidetty hallituksessa tarpeellisena. Tällainen laki merkitsisi asiallisesti toisiinsa kuulumattomien säännösten irrottamista yhteydestään. Menettely ei olisi lainsäädäntöteknisesti tarkoituksenmukainen, todetaan esityksessä.

Hallituksen esitys sisältää myös varusmiesten oikeuksia ja velvollisuuksia koskevia säännöksiä. Laissa säädettäisiin asevelvollisen paikallaolovelvollisuudesta ja oikeudesta vapaa-aikaan (5 a §). Oikeudesta lomaan säädettäisiin aiempaa tarkemmin (16 § 1). Jo edellä mainittua rikoslain 45 luvun 26 §:n 1 momentin säännöstä (luvattoman poliittisen toiminnan kielto) täydentäisi ehdotettu 50 a §. Siinä säädettäisiin, missä tapauksissa asevelvolliselle on myönnettävä lupa poliittiseen toimintaan. Edelleen ehdotetaan säännöstä, jonka mukaan asevelvollisella on oikeus maksuttomaan ylläpitoon samoin kuin taloudellisiin ja sosiaalisiin etuuksiin siten kuin niistä erikseen säädetään tai määrätään. Palvelukseensa liittyvissä oikeus- ja sosiaaliturvaa koskevissa asioissa asevelvollisella on oikeus saada asiantuntevaa apua. (50 b §.) Kielto syrjiä varusmiehiä esimerkiksi rodun perusteella asetettaisiin ehdotetussa 50 c §:ssä. Esityksessä (s. 9) mainitaan syrjintäkiellon perustuvan KP-sopimukseen.

Toteutuessaan ehdotus merkitsisi varusmiesten oikeudellisen aseman selkiytymis-

tä, mikä on myönteinen kehityssuunta. Ohjesääntötasoisten perusoikeusrajoitusten lainsäädännöllinen perusta jäisi silti edelleen useissa tapauksissa kyseenalaiseksi.

4.2. Oikeudenhoito

Lukuisat kantelut — sekä OA:lle tehdyt että puolustusvoimien sisäiset — ja OA:n omat aloitteet koskivat oikeudenhoitoa. Oikeudenhoito onkin tärkeimpiä OA:n valvonnan kohteita puolustushallinnossa. Käsittelen seuraavassa eräitä keskeisiä oikeudenhoidon (varsinkin kurinpitomenettelyn) epäkohtia.

4.2.1. Esitutkinta

Sekä kurinpito- että tuomioistuinmenettelyssä käsiteltävien sotilasrikosten esitutkinnasta huolehtivat pääsääntöisesti sotilashenkilöt. Muutama vuosi sitten toteutuneessa sotilasoikeudenhoidon uudistuksessa ei aikaisempia esitutkintaa koskevia säännöksiä juuri muutettu. Hallituksen esityksessä todettiin, että sotilaskurinpitomenettelyn kehittäminen nykyistä tehokkaammaksi ja oikeusvarmuutta lisäävämmäksi edellyttää parannuksia myös esitutkinnassa. Sotilasrikoksia tutkisivat yleensä erikoiskoulutetut henkilöt. Suurimpiin joukko-osastoihin tulisi perustaa erityisiä sotilastutkijan toimia ja irrottaa tutkintatehtäviin tarvittavan lisäkoulutuksen jälkeen esimerkiksi toimiupseereita. (HE 87/1981 vp., 7.)

Käytännössä hallituksen esityksessä mainittu ei ole toteutunut. Uusia virkoja ei ole perustettu eikä muitakaan järjestelyjä tutkijoiden erikoistumiseksi ole ilmeisesti suunnitteilla.

Se, että esitutkinnasta huolehtivat varsinaisten koulutus- ym. tehtäviensä ohella sotilasesimiehet, johtaa ainakin kahteen ongelmaan. Ensinnäkään tutkintapöytäkirjoista eivät läheskään aina selviä ratkaisun kannalta tärkeät tosiasiat. Helsingin hovioikeuden presidentin mukaan ”sotilasoikeudenkäyntiasioita käsittelevät alioikeudet joutuvatkin kiinnittämään jatkuvasti huomiota siihen, että esitutkinnan mahdolliset puutteet tulevat joko lisätutkimuksin tai prosessinjohtoon kuuluvien toimien korjatuiksi” (Mälkki 1986, 9). Esitutkintapöytäkirjojen huonoon tasoon on kiinnitetty huomiota myös pääesikunnassa (asessori Artema, haastattelussa Jääskeläinen 1987, 21) ja Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnassa (Tuomola 1986).

Toiseksi esitutkinnasta vastaava esimies saattaa pitää rikkomusta epäsuorasti itseäänkin vastaan kohdistuvana, jolloin tutkimuksen objektiivisuus vaarantuu. Syyllisyyttä pidetään ehkä jo etukäteen selvänä. Tällainen suhtautuminen tuli esiin useissa, varsinkin puolustusvoimien sisäisissä kanteluissa.

OA:n kertomuksissa on selostettu useita ratkaisuja, joilla hän on pyrkinyt ohjaamaan esitutkintakäytäntöä. OA on

- saattanut asianomaisten tietoon käsityksen, että uhkaus lomien peruuttamisesta ei ole hyväksyttävä keino rikoksen selvittämiseksi (Kertomus 1967, 45—47),
- antanut huomautuksen useissa tapauksissa, joissa oli lyöty laimin riittävän perusteelliset tutkimukset (Kertomus 1968, 39—41, 1972, 31—32, 1978, 73, 1979, 90—92, 1982, 94—96, 1985, 125—126),
- antanut huomautuksen komppanian päällikölle, joka oli kuulustellut alkoholin käytön takia sekavassa tilassa ollutta varusmiestä, ja esittänyt, että pääesikunta kiinnittäisi yleisemminkin huomiota asiaan (Kertomus 1976, 29 ja 72—73, ks. myös 1981, 107),
- antanut huomautuksen komppanian vääpelille sopimattomasta puhettavasta alaisia kuulusteltaessa (Kertomus 1977, 64),
- erästä varuskuntaa tarkastaessaan pitänyt epäasiallisena sitä, että epäiltyä varusmiestä oli tapana seisottaa asennossa kuulustelun ajan (Kertomus 1982, 187, ks. myös 1964, 51—52).

Vuonna 1976 OA viittasi havaitsemiinsa puutteisiin ja toivoi, että pääesikunta antaisi ohjeita sotilasesitutkinnan toimittamisesta (Kertomus 1976, 19—20). Tällaisia ohjeita ei ole annettu. Puutetta ovat kuitenkin korjanneet eri sotilaslääniä yms. oikeudenhoito-oppaat ja vastaavat ohjeet (esim. Erme ym. 1979, Tuomola 1979, 1984, 1986).

Vuonna 1984 OA jälleen painotti pääesikunnalle lähettämässään kirjeessä esitutkinnan huolellista suorittamista ja kertoi todenneensa tässä suhteessa puutteita (Kertomus 1984, 30).

Kaikesta huolimatta ainakin OA:n kertomuksista saa vaikutelman, että selvimmät objektiivisuuden loukkaukset esitutkinnassa ovat vähentyneet. Varsin tuoreet arviot (Mälkki 1986, Tuomola 1986, Artema haastattelussa Jääskeläinen 1987) osoittavat, että esitutkintojen tasossa on silti edelleen parannettavaa. Selvä parannus olisi, jos tietyt kantahenkilökuntaan kuuluvat pystyisivät nykyistä enemmän erikoistumaan esitutkintaan. Paras ratkaisu olisi, jos perustettaisiin hallituksen esityksen mukaisia sotilastutkijan toimia. Rikostutkijoita on toivonut sotilasyhteisöön myös asessori Artema (Jääskeläinen 1987).

4.2.2. Muutoksenhaku kurinpitomenettelyssä: yleisiä näkökohtia

Sotilaskurinpitomenettelyssä seuraamukset jaetaan kurinpitorangeistuksiin ja kurinpito-ojennuksiin. Kurinpitorangeistuksista saa tehdä tarkastuspyynnön, jonka käsittelee rangaistuksen määrännyttä ylempi kurinpitoesimies. Ojennuksesta ei saa tehdä tarkastuspyyntöä.

Tarkastuspyyntömenettelyn keskeiset epäkohdat ovat se, että muutoksenhaku-mahdollisuutta puolustusvoimien ulkopuoliselle viranomaiselle ei ole, sekä se, että kurinpito-ojennuksista ei ole lainkaan muutoksenhakumahdollisuutta.

Puolustusvoimien ulkopuolisen muutoksenhakumahdollisuuden tarvetta voidaan perustella useilla syillä. Kurinpitomenettely on puolustusvoimien sisäistä menettelyä, jossa seuraamuksen määrääjillä ei ole lainopillista koulutusta. Tosin nykyään on ennen kurinpitorangeistuksen määräämistä hankittava yleensä sotilaslakimiehen lausunto (SKL 31 §). Vaikka tuntuvimmat seuraamukset määrääkin joukko-osaston komentaja eikä perusyksikön päällikkö, on objektiivisuuden vaarantuminen joka tasolla mahdollista. Esitutkinnassa ei aina riittävästi selvitetä asiaan vaikuttavia seikkoja. Kurinpidollisesti määrättävät seuraamukset eivät myöskään ole aivan vähäisiä: ankarin rangaistus on viisitoista vuorokautta arestia. Arestin täytäntöönpano on korostuneen rankaisevaa. Myös osa kurinpito-ojennuksista on melko tuntuvia seuraamuksia. Ankarin ojennus on viisitoista vuorokautta poistumiskieltoa.

Sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistuksen valmistelussa suunniteltiin aluksi muutoksenhakumahdollisuuksien parantamista. Sotilaskurinpitoasetuksen tarkistus-toimikunnan mukaan rangaistuksesta saisi hakea muutosta oikaisutuomarilta. Toimikunnan enemmistön mukaan ojennuksista ei tarvita muutoksenhakumahdollisuutta. (KM 1973:25, 23—27.) Sotilaskurinpitotoimikuntakin ehdotti oikaisutuomari-järjestelmää, mutta ei pitänyt tarpeellisena tarkastuspyyntömahdollisuutta ojennuk-sista (KM 1973:101, 125—131). Pääosa lausunnonantajista suhtautui kuitenkin ehdotettuun oikaisutuomarijärjestelmään kielteisesti (HE 87/1981 vp., 6), ja ehdotuksesta luovuttiin.

OA antoi esitystä käsitelleelle eduskunnan puolustusasiainvaliokunnalle lausunnon 19. 11. 1981. Hän ei pitänyt sisäistä muutoksenhakua riittävänä. OA huomautti,

että ennen kurinpitواسian ratkaisua saatetaan kysyä neuvoa oikeusupseerilta, sotilaslakimieheltä ja ehkä pääesikunnastakin. Jos tällaisessa asiassa sitten tehdään tarkastuspyyntö, "voi vain kuvitella, millaisia mahdollisuuksia käytännössä on saada muutosta, kun oikeastaan kaikki asiaan vaikuttavat ovat jo saattaneet lausua asiassa käsityksensä". OA:n mukaan yleensä edellytetään, että muutoksenhakuasteen tulee olla riippumaton siitä hallintohierarkiasta, jonka ratkaisuja se joutuu arvostelemaan tai arvioimaan. Hän ehdottikin, että oikaisupyynnöt ohjattaisiin tuomioistuimille. — OA ehdotti myös, että yli 10 vuorokauden poistumiskielloista olisi tarkastuspyyntöoikeus. Tämä ojennus on hänen mukaansa kehittynyt vuosien kuluessa vähitellen ankarammaksi. Tähän ovat vaikuttaneet lomajärjestelyjen sekä vapaa-ajan ja palvelusajan välisen rajan täsmentyminen. (Lausunto 1981, 7—12.)

Eduskunnan puolustusasiainvaliokunta (lausunto 5/1981 vp.) esittikin OA:n ehdottaman mukaisia muutoksia hallituksen esitykseen. Tämän jälkeen asian käsitteli toinen lakivaliokunta (mietintö 15/1982 vp.). Valiokunnassa kuultavina olleiden asiantuntijoiden lausunnoista on laadittu 5. 3. 1982 päivätty tiivistelmä. Siitä (s. 44—46) ilmenee, että osa asiantuntijoista piti tarpeellisena oikaisutuomarijärjestelmää. Jotkut kannattivat myös tarkastuspyyntöoikeuden laajentamista (ainakin pisimpiin) poistumiskieltoihin. Hallituksen esityksen kannalla olivat muun muassa puolustushallintoa lähellä olevat tahot. Esitettiin, että oikaisutuomarijärjestelmä siirtäisi kurinpitovallan viranomaisille, joille vastuu puolustusvoimien kurista ja järjestyksestä ei kuulu (puolustusministeriön ja Sotilaslakimiehet ry:n edustajat).

Mietinnössään (15/1982 vp., 2) toinen lakivaliokunta totesi, että rangaistusten oikaisu mahdollisuuden jääminen puolustusvoimien sisälle ei kaikilta osin vastaa yleisiä oikeusturvavaatimuksia. Valiokunta ei kuitenkaan pitänyt "tässä vaiheessa" perusteltuna oikaisutuomarijärjestelmää ja tarkastuspyyntömenettelyn ulottamista ojennuksiinkin. Eduskunnan vastauksessa todetaan: "Hyväksyessään lakiehdotuksen mukaisen tarkastuspyyntömenettelyn eduskunta edellyttää, että hallitus seuraa oikeusturvan toteutumista sotilaskurinpitomenettelyssä ja ryhtyy tarvittaessa järjestelmän kehittämiseen."

Tämä eduskunnan edellyttämä uudistuksen arviointi on hiljattain käynnistynyt. Puolustusministerin esittelystä (31. 5. 1988) asetettiin nimittäin työryhmä selvittämään vuoden 1984 alussa voimaan tulleen sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistuksen vaikutukset sotilasarangaistussäännösten soveltamisalan piiriin kuuluvien henkilöiden oikeusturvan kannalta. Työryhmän on tarvittaessa tehtävä ehdotuksia järjestelmän kehittämiseksi. Työryhmän määräaika on 31. 12. 1988.

4.2.3. Arestirangaistus

4.2.3.1. Arestirangaistuksen täytäntöönpano

Arestirangaistukseen tuomittu ei yleensä ota osaa palvelukseen, vaan on jatkuvasti päävartiossa (SKL 42 §). Poikkeuksista on säädetty SKA:n 28 §:ssä.

Arestirangaistuksia on yleensä pidetty korostuneen rankaisevina. Arestin täytäntöönpano vaikuttaa sitä koskevien säännösten (YIPalVO:n X luku) perusteella vähintään yhtä ankaralta kuin vankeuden täytäntöönpano. Osittain arestin suorittaminen on tiukemmin säänneltyä.

Osa eroista voidaan ehkä perustella sillä, että arestirangaistukset ovat keskimäärin selvästi lyhyempiä kuin vankeusrangaistukset. Samoin on ainakin

osittain oikeutettu arvio, että sotaväen olosuhteissa, joissa vapautta on muutenkin rajoitettu, aresti ei muodostu niin voimakkaaksi vapaudenriistoksi kuin siviilissä tapahtuva vapauteen kohdistuvan seuraamuksen täytäntöönpano (HE 87/1981 vp., 9). Toisaalta on otettava huomioon, että arestiin joutuu huomattavasti vähäisemmistä rikoksista kuin vankeuteen.

Säännöksiin perustuvassa vertailussa on syytä muistaa, että käytännön tilanne saattaa poiketa säännösten edellyttämästä. Vankeuden osalta onkin kiinnitetty huomiota siihen, että vankeinhoitoa koskevat säännökset eivät välttämättä toteudu käytännössä (Van Aerschoot 1987).

RTA:n 2 luvun 5 §:n mukaan vangeille on varattava tilaisuus harjoittaa vapaa-aikanaan opintoja, askartelua ja harrastustoimintaa. Vankien käytettävissä on oltava tieto- ja kaunokirjallisuutta sisältävä kirjasto. Vangeilla on oikeus kohtuullisessa määrin ottaa vastaan ja omalla kustannuksellaan hankkia kirjoja ja lehtiä. 6 §:n mukaan vangeilla on oltava oikeus pitää hallussaan kohtuullinen määrä henkilökohtaisia käyttöesineitä. Arestilaisella puolestaan saa vaatteiden yms. lisäksi olla kirjoitusvälineet sekä "puolustusvoimien tehtäviin ja asevelvollisen koulutukseen liittyvää kirjallisuutta, tietopuolista ammattikirjallisuutta sekä hengellistä kirjallisuutta" (joko omaa tai päävartioon hankittua) (X/14, X/16).

RTA:n 2 luvun 9 §:n mukaan vangille voidaan "pätevästä syystä" antaa lupa käyttää puhelinta. Arestilainen saa tällaisen luvan "ainoastaan pakottavissa tapauksissa" (X/28). Vangeilla on oikeus vastaanottaa vieraita valvonnan alaisena. Vierailua ei ole kiellettävä, jollei ole perusteltua aihetta epäillä väärinkäytöksiä (RTA 2:9). Arestirangaistusta suorittavan avustajalle, lähiomaiselle ja erityisestä syystä muullekin voi komendantti myöntää luvan tavata arestilainen, jos siihen on perusteltua syytä (X/29).

RTA:n 3 luvun 9 §:n mukaan vanki saa yleensä viettää vapaa-aikansa yhdessä muiden vankien kanssa. Arestilaisten keskinäistä yhteydenpitoa ei ilmeisesti pidetä suotavana. Tupakoimaan ja tarpeilleen on arestilaiset nimittäin päästettävä mahdollisuuksien mukaan yksi kerrallaan (X/24). Arestilaiset myös syövät arestihuoneissaan (X/33). Ikkunan kautta ei saa pitää yhteyttä "ulkopuolella oleviin" (X/24). Mainittakoon vielä, että peseytymisestä antaa komendantti erityisohjeet "vallitsevien olojen mukaan" (X/32). Ulkoilun (X/26) ja saunomisen (X/32) yhteydessä käytävä keskustelu ei ole ainakaan YIPalvo:ssa kiellettyä.

Arestilaista nöyryyttävältä tuntuu sääntö, jonka mukaan arestilainen ilmoitautuu vartiopäällikölle ja kaikille vartion esimiehille tarkastuksen yhteydessä; arestilaisten ilmoituksesta tulee käydä ilmi asianomaisen arvo ja nimi, joukko-osasto ja yksikkö sekä rangaistuksen määrä (X/30).

Lahti (1984, 16) on huomauttanut, että oli yleiseltä kriminaalipoliittiselta kannalta kyseenalaista korostaa sotilasoikeudenhoidon uudistuksen yhteydessä arestirangaistuksen täytäntöönpanon rankaisullisuutta.

Rikoslain kokonaisuudistukseen liittyen pohdittiin mahdollisuutta ottaa käyttöön aresti myös yleisenä, kaikille soveltuvana rangaistuksena. Asiaa selvittäneen työryhmän kanta oli kielteinen. Työryhmä piti jo periaatteellisesti arveluttavana, mikäli arestin tavoiteltaisiin olevan sisällöltään vankeutta ankarampi. Nimenomaista kärsimysten aiheuttamista ei pidetty järjestelmäämme sopivana tavoitteena. (Vankeusrangaistuksen... 1987, 6—21, ks. myös em. julkaisun liitteenä oleva rikoslakiprojektin johtoryhmän lausunto, 4—5 ja Puoskari 1988, 16—21).

Ruotsissa arestirangaistus poistettiin vuonna 1973. Muutoksen perusteluina viitattiin hallituksen esityksessä muun muassa seuraaviin seikkoihin: Aresti on vanhanaikainen rangaistuskeino, joka ei sovellu nykyaikaisen kriminaalipoliittikan käsityksiin. Aresttiin liittyvä eristäminen koetaan usein alentavaksi. Arestista seuraa huomattava vaara, että syntyy psyykkisiä vaurioita. Aresti katkaisee sotilaallisen koulutuksen. (Beckman ym. 1982, 536—537.)

Suomessakin on epäilty, että ilman palvelusvelvollisuutta täytäntöön pantava aresti ("kova häkki") voi aiheuttaa vaaraa mielenterveydelle. (Terveydellisten syiden

perusteella on tosin mahdollista määrätä arestilainen osallistumaan palvelukseen, SKA 28 § 1.) Varusmiehiä tutkinut psykiatri Piha on todennut, että arestilaisissa on paljon sellaisia, jotka ovat poistuneet luvatta kasarmilta pelätessään menettävänsä itsehillintänsä. Pihan mukaan huonosti itsensä hillitseväle eristäminen aiheuttaa helposti ahdistusta tai masennusta. ("Sotaväen uusi rikoslaki..." 1983. Ks. myös Piha 1983.)

4.2.3.2. Muutoksenhaku arestirangaistuksesta

Edellä käsiteltiin yleisesti muutoksenhakua kurinpitomenettelyssä. Erityisen selvinä puutteet esiintyvät arestin yhteydessä. Jos arestin tuomitsee tuomioistuim, on rangaistuksesta normaali valitusmahdollisuus. Kurinpidollisesti määrätyn arestin osalta keinoa valittaa ulkopuoliselle taholle ei ole. Eri yhteyksissä on esitetty, että kurinpidollisesti määrätty aresti rikkoo tämän vuoksi Suomen kansainvälisoikeudellisia velvoitteita.

Suomea sitoo kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus). Sen 9 artiklan 4 kohta kuuluu suomenkielisenä käännöksenä seuraavasti:

Jokaisella, jolta on riistetty hänen vapautensa pidättämällä tai vangitsemalla, on oikeus tuomioistuimessa vaatia, että hänen vapaudenriistämisenä laillisuus viipymättä tutkitaan ja että hänet vapautetaan, mikäli toimenpide ei ole laillinen.

Pellonpää (1982, 16—18, 25) on todennut, että sopimuksessa ei tarkoiteta vain rikosprosessuaalista, vaan muutakin vapaudenriistoa. Hän viittaa alkuperäiseen englanninkieliseen sanamuotoon ja Euroopan ihmisoikeuskonvention vakiintuneesta tulkintakäytännöstä saatavaan esimerkkiin. (Ks. myös Pellonpää 1987, 158—159.) Samoin ovat sopimusta tulkinneet muun muassa Lehtimaja (1978, 452), Scheinin (1984, 108—109), Rosas (Niemi-Kiesiläinen 1987), Eriksson ja Scheinin (1987, 114) sekä Myntti (1987, 28—30). Samalla kannalla oli ulkomaalaislain käsittelyn yhteydessä eduskunnan lakivaliokunta (lausunto 3/1982 vp., 4): "Uudemman näkemyksen mukaan sopimuksessa on tarkoitettu mitä tahansa vapaudenriistoa, lyhytaikaista kiinniottoa lukuun ottamatta." Suomalaisen käännöksen viittausta pidättämiseen tai vangitsemiseen on siis yleisesti pidetty virheellisenä. Kuten Saario (1982, 219) on huomauttanut, sopimustekstin viralliset käännökset ovat vain apuvälineitä sopimuksen sisältöä tulkittaessa. Ratkaiseva on alkuperäinen sanamuoto.

KP-sopimuksen valtiosisäisistä vaikutuksista on esitetty yleensä seuraavia käsityksiä: On lähdetty siitä, että kansainvälisen sopimuksen voimaansaattamisään- nös määrää sopimusmääräysten aseman. KP-sopimus on Suomessa saatettu voimaan lailla (107/76) ja asetuksella (108/76). On katsottu, että ainakin se sopimuksen osa, jossa kyseinen 9 artikla on, on voimassa laintasoisena normina. Kun sopimusta on sitouduttu noudattamaan, on viranomaisten velvollisuus varmistaa, etteivät säädökset eikä hallintokäytäntö ole sopimuksen kanssa ristiriidassa. Jos sopimus- säännöksestä poikkeava laki silti on olemassa, on kysymyksessä kahden lain välinen ristiriitatilanne. Sitä tulkitaan yleisten laintulkintatapojen mukaisesti siten, että uudempi laki (kuten SKL) menee sopimuksen edelle. (Toisen tulkinnan mukaan tulee suhtautua pidättyvästi sopimuksen syrjäyttämiseen edes uudemman lain tieltä.)

Toinen asia on, että hyväksymällä sopimuksen kanssa ristiriitaisen lain Suomi syyllistyy kansainvälisoikeudelliseen rikkomukseen, joten ristiriita tulee pyrkiä pikaisesti poistamaan. (Laajasti kysymystä ovat käsitelleet opinnäytteissään Hyvönen, 1985, ja Scheinin, 1987, 416—469. Niissä mainitun kirjallisuuden lisäksi ks. esim. Eriksson—Scheinin 1987, 114—125, Myntti 1987, 25—28, Rosas 1987, 16—20, Träskman 1987, 288—289 ja 1987 a, 128—130.)

KP-sopimuksen ja SKL:n väliseen ristiriitaan on hiljattain kiinnittänyt huomiota myös OA. Valtioneuvostolle 14. 5. 1987 lähettämässään esityksessä (DN:o 826/2/87) OA viittasi KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohtaan ja katsoi sen tarkoittavan kaikenlaisia vapaudenriistoja. OA:n mukaan ”sotilaskurinpitolain 34 §:n 1 momentti näyttäisi siten olevan ristiriidassa Suomea velvoittavan yleissopimuksen 9 artiklan 4 kohdan kanssa siltä osin, kuin lainkohta kieltää valittamasta tuomioistuimeen kurinpitomenettelyssä määrätystä arestirangaistuksesta.” OA saattoi havaintonsa valtioneuvoston tietoon toimenpiteitä varten.

Arestikäytäntö sai loppuvuodesta 1987 lisää huomiota osakseen, kun suomalainen varusmies teki saamastaan arestirangaistuksesta kantelun YK:n ihmisoikeuskomitealle. Kantelussa viitattiin juuri KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohdan rikkomiseen. Lisäksi katsottiin, että arestirangaistus on sopimuksen 7 artiklan vastainen. Artiklassa kielletään julmat, epäinhimilliset ja halventavat rangaistukset. Kantelussa tähdennettiin, että myöskään hallitusmuodon 16 § ei salli poikkeamista sopimuksen määräyksistä. (Communication... 1987. Ks. julkisina lähteinä esim. ”Suomalainen varusmies...” 1987, Nykänen 1988.)

Kantelun käsittelyn on arveltu kestävän pari vuotta (”Suomalainen varusmies...” 1987). Ainakin Euroopan neuvoston piirissä solmitun ihmisoikeuskonvention tulkintakäytännön mukaan on todennäköistä, että Suomen lainsäädäntö todetaan sopimuksen vastaiseksi. Euroopan neuvoston ihmisoikeuselinten kannanotoista on saatavissa johtoa myös tarkasteltaessa YK:ssa hyväksytyyn sopimuksen säännöksiä (Pellonpää 1982, 1). Ihmisoikeuskonvention tulkinnan mukaan suomalaista arestirangaistusta vastaavia sotilaskurinpitotoimia on pidetty vapaudenriistona. Konventio on KP-sopimukseen verrattuna yksityiskohtaisempi, koska siinä (5 artiklan 1 kohta) luetellaan, millaiset vapaudenriistot ovat sallittuja. Eräässä Euroopan ihmisoikeuskomission ratkaisussa todettiin, että kurinpidollisesti määrätty arestirangaistus oli sinänsä sopimuksen vastainen, koska sitä ei ollut määrätty tuomioistuimessa. (Pellonpää 1982, 17, 25, Danelius 1984, 90—91, Myntti 1987, 32—37.)

KP-sopimuksen mukaan näyttää siis riittävältä mahdollisuus valittaa tuomioistuimeen kurinpidollisesti määrätystä arestista. Suomea — ainakin vielä — sitomaton Euroopan ihmisoikeuskonventio saattaa puolestaan kieltää kokonaan määräämästä muualla kuin tuomioistuimessa ainakin arestia ilman palvelusvelvollisuutta, joka selvästi vaikuttaa vapaudenriistolta. Tulkinnanvaraisempaa sen sijaan on, onko arestia palvelusvelvollisuudella pidettävä vapaudenriistona.

Puolustusministerin 31. 5. 1988 asettama oikeusturvaa sotilasoikeudenhoidossa selvittävä työryhmä tulee sen puheenjohtajalta (hallitusneuvos Pitkänen) saamani tiedon mukaan ilmeisesti käsittelemään myös arestirangaistusta. Tähän viittaa myös toimeksiannon kohta, jonka mukaan työryhmän on oltava yhteydessä oikeusministeriön asettamaan työryhmään, joka Euroopan neuvostoon liittymistä silmällä pitäen selvittää lainsäädännön muutostarpeita.

4.2.3.3. Sotilasoikeudenhoidon uudistus ja KP-sopimus

Vuonna 1972 tuli voimaan sotaväen järjestyssäännön kumonnut sotilaskurinpitoasetus. Sen mukainen pääsääntö oli, että arestirangaistusta suorittava osallistui palvelukseen (vanha SKA 59 § 2). Myös muutoksenhakukeinona olevasta tarkastuspyynnöstä säädettiin asetustasolla. Tämäkin tilanne oli KP-sopimuksen voimaantumisen (1976) jälkeen ilmeisesti sopimuksen vastainen, sillä asetuksetasoisena SKA:n olisi tullut väistyä laintasaisen sopimuksen tieltä. Pääsäännöstä huolimatta aresti ilman palvelusvelvollisuutta, joka ainakin vaikuttaa vapaudenriistolta, oli vanhankin SKA:n mukaan nimittäin mahdollinen.

Sotilaskurinpitotoimikunta jätti mietintönsä vuonna 1973. Toimikunnalle oli jo muodostunut käsitys vuoden voimassa olleen SKA:n haitallisesta vaikutuksesta. Toimikunnan mukaan arestirangaistuksen suorittaminen pääsääntöisesti palvelusvelvollisuudella oli johtanut siihen, että aresti oli menettänyt merkityksensä ankarimpana kurinpitorangeistuksena, eikä sen käyttämisellä ollut enää kurin kannalta tarkoitettua vaikutusta. Toimikunta kannatti riittävän tehokasta eristämistä joukosta. Se tapahtuisi panemalla aresti täytäntöön yleensä ilman palvelusvelvollisuutta. (KM 1973: 101, 155—157, vrt. eriävään mielipiteeseen, 261—262.)

Hallituksen esityksessä toistettiin toimikunnan perustelut arestikäytännön koventamiselle (HE 87/1981 vp., 21). Puolustusasiainvaliokunta kannatti oikaisutuomarijärjestelmää, joka olisi poistanut ristiriidan SKL:n ja KP-sopimuksen välillä. Valiokunta ei kuitenkaan viitannut KP-sopimukseen, eikä ottanut erikseen kantaa arestikäytännön koventamiseen (lausunto 5/1981 vp.).

Myöskään eduskunnan perustuslakivaliokunnalla ei ollut tältä osin huomautettavaa (lausunto 7/1982 vp., annettu 22. 6. 1982). Tämä on huomiota herättävää, varsinkin kun eduskunnan valiokunnat eräissä muissa vuoden 1982 lausunnoissa osoittivat tuntevansa kansainväliset sopimukset. Lasten päivähoitoa koskevassa lausunnossaan (12/1982 vp., 3—4, annettu 21. 12. 1982) perustuslakivaliokunta vertaili varsin perusteellisesti lakiehdotusta kansainvälisten sopimusten määräyksiin. Valiokunta totesi myös, että jonkin säännösehdotuksen ristiriitaisuus Suomea velvoittavan kansainvälisen sopimuksen kanssa merkitsee aina kansainvälisen velvoitteen rikkomista siitä riippumatta, missä säätämisyjärjestyksessä asianomainen säännösehdotus on Suomessa käsitelty. Jo edelläkin mainittiin eduskunnan lakivaliokunnan 23. 6. 1982 antama, ulkomaalaislakia koskeva lausunto (3/1982 vp.). Sen mukaan (s. 4—5) lakiehdotus oli KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohdan vastainen, koska säilöönnotosta ei ollut ehdotuksen mukaan mahdollisuutta valittaa tuomioistuimeen.

Eduskunnan toisen lakivaliokunnan kuulemista asiantuntijoista osa vaati oikaisutuomarijärjestelmää. Ainakaan laaditusta tiivistelmästä päätellen kukaan ei kuitenkaan viitannut KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohtaan. (Asiantuntijana kuultu Jyränki viittasi tosin erään toisen säännöksen yhteydessä KP-sopimukseen, ks. Tiivistelmä 1982, 39.) Myöskään arestikäytännön koventamisen arvostelu ei ollut kovin laajaa (ks. Tiivistelmä 1982, 36, 48—49).

Uudistuksen eduskuntakäsittelyssä ei siis KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kohtaan kiinnitetty huomiota, kuten OA:kin on valtioneuvostolle lähettämässään, edellä mainitussa esityksessä (s. 2) huomauttanut. Laiminlyöntiä on kritisoinut Myntti (1987, 37—39). Samoin sitä on arvosteltu YK:n ihmisoikeuskomitealle tehdyssä kantelussa (Communication... 1987, 3—4, 8—9).

4.3. Simputus

Simputuksen estämistä voidaan pitää yhtenä tärkeimmistä OA:n valvontakohteista puolustushallinnossa. Simputuksen yksi määritelmä on rikoslain 45 luvun 13 §:n 1 momentissa, joka kuuluu seuraavasti:

Jos esimies tahallaan käskyvaltaa väärinkäyttäen aiheuttaa käskynalaiselle kärsimystä tai terveyden vaaraa, joka ei ole palveluksen kannalta tarpeellista, taikka kohtelee tätä nöyryyttävällä tavalla, hänet on tuomittava esimiesaseman väärinkäyttämisestä vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi tai kurinpitorangeistukseen.

2 momentti kieltää palvelukseen tai koulutukseen kuulumattoman työn teettämisen. Kuten hallituksen esityksestä (HE 85/1981 vp., 22) ilmenee, 1 momentin säännöksellä tarkoitetaan ”tapauksia, joita sotilaskielessä kutsutaan simputukseksi”. YIPalvO:ssa (III/8) määrätään seuraavaa:

Esimiehen vallan kaikenlainen väärinkäyttö, samoin kuin voimassa olevien määräysten ja hyvien tapojen vastainen sekä ihmisarvoa loukkaavien menettelytapojen käyttäminen (ns. simputus) esim. kurin ylläpitokeinona on kielletty.

Varsinaisena simputuksena en ole tässä esityksessä pitänyt esimerkiksi suoranaista käsikäymistä tai karkeaa kielenkäyttöä (johon OA on usein puuttunut, ks. Kertomus 1974, 52, 1975, 62, 1978, 39, 1979, 72—73, 1981, 66 ja 67, 1982, 35—37, 1985, 131). — Rikosoikeudellisen lähtökohdan ohella simputusta voidaan tietysti tarkastella perus- ja ihmisoikeuksien rikkomuksena.

4.3.1. Arvioita simputuksen esiintymisestä

Vuonna 1955 asetettiin ns. asevelvollisten oikeusturvakomitea. Se totesi simputusta esiintyneen. Komitean mukaan simputusta vastaan on kuitenkin ryhdytty toimenpiteisiin, ”ja onkin tässä suhteessa ilmeisesti saatu aikaan parannusta.” (KM 1958:70, 3—11.)

Oikeuskanslerin tai OA:n kertomuksissa ei ole esitetty tällaisia arvioita ennen kuin 1960-luvulla, mikä johtunee muun muassa tarkastusten vähäisyydestä. Vuonna 1962 OA totesi joukko-osaston komentajien ilmoittaneen, että simputusta ei enää esiintynyt (Kertomus 1962, 99). Seuraavasta toimintakertomuksesta ilmenee, että tätä käsitystä oli pidetty eräässä kirjoituksessa virheellisenä. OA pyysi asiasta pääesikunnan lausunnon, jota piti ilmeisesti riittävänä. Pääesikunnan mukaan simputusta oli pyritty estämään ennalta, ja jos sitä oli esiintynyt, siihen oli tartuttu varsin lujin ottein. Pääesikunta oli myös tehnyt kyselyn joukko-osastojen komentajille. Näistä valtaosan tietoon ei ollut tullut simputusta. OA totesikin, että simputus on jokseenkin harvinaista ja ilmenneet tapaukset melko lieviä. (Kertomus 1963, 78—79, 86.)

Kuitenkin myöhemmin 1960-luvulla ja varsinkin 1970-luvulla on OA:n kertomuksissa selostettu tapauksia, joita on pidetty simputuksena. Yleisarvion asiasta OA on esittänyt vuodesta 1979 lähtien vuosittain. Vuosina 1979—1982 todetaan tapausten olleen harvinaisia. Tosin vuonna 1982 antamassaan haastattelussa OA totesi huolestuneena, että simputustapauksia on viime kuukausina tullut entistä useammin esille (Kauppinen 1982, 5). Viimeisimmissä kertomuksissa on mainittu

simputuksen olleen entistä harvinaisempaa. Silloinen OA Aalto oli vuonna 1986 antamassaan haastattelussa tyytyväinen. Hän totesi, että simputustilanteessa on hänen kahdentoista toimintavuotensa aikana tapahtunut muutos. ”Nyt tapaukset ovat melko lieviä, ja niistä selvittää korjaavilla toimenpiteillä.” (Aromäki 1986.)

Tutkimani aineisto vahvistaa OA:n arvion: vakavimmat tietoon tulleet tapaukset ovat vuosikymmenen alusta. (2. ErAutoK 1980, Kertomus 1982, 35—37, 1407/80; sama joukko-osasto 1982, 1248/82; PsPr 1981, 959/81). 2. ErAutoK:n tapaus vuodelta 1980 on sikäli poikkeuksellinen, että simputtajana oli va. kersantti. Yleensä vakavimpaan simputukseen syyllistyneet olivat nimittäin ryhmänjohtajia. Puolustusvoimien sisäisten kantelujen perusteella ei — käyttööni saamastani aineistosta päätellen — tullut tietoon yhtä vakavia tapauksia kuin nämä kolme. Ehkä ainoa sisäisen kantelun kautta tietoon tullut laajempi simputusjuttu on vuodelta 1980 (KotRPsto). Myös sisäiset simputusta koskevat kantelut olivat pääosin 1980-luvun alusta.

Simputuksen tämänhetkistä yleisyyttä arvioitaessa on luonnollisesti muistettava, että simputus ei tule aina ilmi. Ehkä voidaan kuitenkin olettaa, että ainakin vakava ja systemaattinen simputus tulee nykyään esimiesten tai OA:n tietoon. Tämä oletus perustuu lähinnä arvioon, että varusmiehet ovat nykyään koulutustason nousun vuoksi aiempaa paremmin perillä oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. — On myös huomattava, että lievähkötä simputustapauksia on tullut OA:n tietoon viime vuosinakin (Kertomus 1984, 157, 1985, 198). On siis ilmeistä, että simputusta ei ole saatu kokonaan poistetuksi.

Viranomaisten arviot simputuksen esiintymisestä vaikuttavat ensi näkemältä yllättäviltä. Sotaväen perustamisesta (1918) alkaen 1940-luvulle saakka simputukseen ei kiinnitetty huomiota. 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa todettiin simputusta esiintyneen, mutta sitä oltiin tarmokkaasti kitkemässä pois. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla simputustapauksia vasta todella alkoi esiintyä OA:n kertomuksissa. 1980-luvun alussa OA oli tilanteesta jopa huolestunut.

Arvioista saa sen käsityksen, että — koko itsenäisyyden aikaa ajatellen — simputus olisi lisääntynyt. Tämä ei ole uskottavaa. Esimerkiksi Leimun väitöskirjasta (1985) ilmenee, että simputusta on kyllä esiintynyt 1910—1940-luvuillakin, ja se on ollut usein jopa raakaa. Leimu (1985, 255) arvelee varusmiespennalismen suurimman kukoistuskauden osuneen sotaa edeltäneisiin vuosiin. Todennäköistä onkin, että simputus on Suomen armeijan toiminta-aikana pikemminkin vähentynyt.

Viranomaisten kannanotot eivät kerrokaan koko totuutta simputuksesta, vaan kuvaavat myös heidän omaa suhtautumistaan. OA on vasta viime vuosikymmeninä alkanut aktiivisesti, esimerkiksi tarkastuksin, paneutua varusmiesten asioihin (ks. tästä muutoksesta tarkemmin Lindstedt 1987, 56—67). Aikaisemmin luotettiin pääesikunnan ja joukko-osaston komentajien arvioon simputuksen vähäisyydestä. Varusmiehiltä asiaa ei ilmeisesti kysytty.

Muutoksen taustalla on yleinen — sekä viranomaisten että varusmiesten — suhtautumisen muutos. Sietoraja on laskenut. Simputusta pidetään tuomittavampana kuin aikaisemmin. Jos sietoraja jatkuvasti laskee, seuraa tästä vastaavasti, että simputuksena pidettyjä menettelyjä voisi aina esiintyä. Sellaista menettelyä, jota aikaisemmin pidettiin koulutukseen kuuluvana, aletaankin ehkä vähitellen pitää simputuksena.

4.3.2. Koulutusta vai simputusta? Oikeusasiamiehen kannanottoja

Entisen OA Aallon on mainittu olevan kansan keskuudessa tunnettu ”miehenä, joka poisti armeijasta simputuksen” (Aromäki 1986). Vaikka muutos ei olekaan yhden henkilön ansio, on arvioissa osa totuutta. Simputuksen estämisen kannalta ovat tärkeitä OA:n kannanotot siitä, mitä on pidettävä hyväksyttävänä koulutuksena, mitä taas simputuksena. Näillä kannanotoilla on ollut välitöntä vaikutusta pääesikunnan antamiin pysyväismääräyksiin. Lisäksi ne ovat ehkä vaikuttaneet suoraankin esimiesten toimintaan. (Tämä tietysti edellyttää, että OA:n kertomuksia seurataan esimerkiksi joukko-osaston esikunnassa.) Suurin osa näistä tärkeistä päätöksistä on juuri Jorma S. Aallon toimikaudelta (1974—1986).

Selvästi koulutukseen liittymättöminä, ja siten kaikkein ilmeisimpinä simputusmuotoina voidaan pitää eräitä perinteisiä tapoja (ks. Leimu 1985). Tällaisia ovat esimerkiksi tulitikun hautaaminen (ilmeisesti jäänyt jo pois), ”Äänisen aallot” ja vuoteen alle komentaminen. Uudempi keksintö lienee määrätä miehet iltapesulle naurunalaiseksi tekevässä varustuksessa. Koska tällaisia simputustapoja ovat käyttäneet lähinnä varusmiesesimiehet, ei niitä ole yleensä OA:n kertomuksissa selostettu. Tällaisia tapoja on esiintynyt edellä mainitsemisiani vuosien 1981 (PsPr) ja 1982 (2. ErAutoK) tapauksissa.

Tärkeitä OA:n kannanottoja ovat sellaiset, joissa on pidetty jotain koulutusmenetelmää sinänsä epäasiallisena ja virheellisenä. Yksi tällainen menettely on punnerrusten määrääminen (Kertomus 1973, 36). Punnerruksia on silti määrätty edelleen (esim. 2. ErAutoK 1982), ja eräässä erikoisjoukko-osastossa ne tuntuvat olevan nykyäänkin normaali koulutusmenetelmä (ks. Kauppila 1986, 762).

Sopimattomana on pidetty myös ns. sotilasleikkejä (Kertomus 1975, 61—62), joita ei käsittäkseni enää harrasteta. Perinteinen tapa on myös kierrättäminen (ks. Leimu 1985, 161). OA piti sopimattomana koulutusmenetelmänä, kun huonoimmin ampuneiden alokkaiden oli käsketty kiertää noin kilometrin päässä ollut palotorni (Kertomus 1976, 41). Kierrättäminen on ilmeisesti vähentynyt, jollei loppunut kokonaan. (Ks. epäasiallisista koulutustavoista myös Kertomus 1980, 84—85.)

OA piti simputuksena tapausta, jossa vuodevaatteiden ”tuulettaminen” pihalla oli tarpeettoman nopeavauhtista. OA:n vireille panemassa rikosjutussa tuomioistuintmet pitivät tätä harjoitusta osittain simputuksena, joskin sillä perusteella, että järjestäytymisharjoituksessa oli ainakin osaksi tehtäviä, joilla ei ollut merkitystä koulutuksen kannalta. (Kertomus 1979, 36—38.)

Harjoittelu voi siis olla sinänsä asiallista, mutta ylimitoitettua. Tällainen harjoittelu lienee nykyään vähentynyt, tuskin kuitenkaan poistunut kokonaan. Tämän tyyppisiksi ovat joskus muodostuneet ns. rättisulkeiset. Vuonna 1966 OA piti erästä pukeutumisharjoitusta tarpeettoman rasittavana (Kertomus 1966, 44—48, ks. myös 48—49). — Toinen hyvä tilaisuus ylimitoittaa harjoittelu on kirjoituttaminen. Tekstin kirjoituttaminen niin sataan kertaan (Kertomus 1978, 39) kuin 250 kertaa (Kertomus 1979, 40) johti esimiehen saamaan kurinpitoseuraamukseen.

Vaikka harjoittelu on ehkä sinänsä asiallista, sen toteuttamispaikka ei ole aina ollut sopiva. Epäasiallisena on pidetty ryömittämistä sisätiloissa (Kertomus 1975, 57, Kertomus 1980, 83—84), ja kurakelillä pidettyä järjestäytymisharjoitusta ruokailumatkan yhteydessä, kun ruokailuun meno kesti yli tunnin (Kertomus 1980, 84—85). OA:lle tehdyt kantelut osoittavat, että esimerkiksi sisätiloissa ryömittämistä

(459/4/84) ja ruokailumatkalla juoksuttamista (995/81) on harjoitettu myöhemmin.

Koko joukon harjoittamista eräänlaisena kollektiivirangaistuksena on pidetty epäasianmukaisena, samoin harjoituksen järjestämistä "esitutkintakeinona". Ilmi tulleissa tapauksissa on tosin ollut vaikea osoittaa yhteyttä harjoituksen tällaisen luonteen ja sen kovuuden välillä. OA on kuitenkin pitänyt moitittavana jo sitäkin, että käsitys tuosta yhteydestä on voinut perustellusti syntyä. Tällainen tapaus, jota ei siis ehkä ole pidettävä varsinaisena simputuksena, on vuodelta 1982: OA katsoi luutnantin menetelleen virheellisesti, koska tavallista rasittavampaan harjoitukseen osallistuneet varusmiehet olivat perustellusti voineet yhdistää harjoituksen edellisena päivänä esitettyyn uhkaukseen (luutnantti oli uhannut järjestää ylimääräisen taisteluharjoituksen, ellei kadonnutta rynnäkkökiväärin lipasta löytynyt). Pidetty harjoitus oli sinänsä normaalin viikko- ja päiväpalvelusohjelman mukainen. (Kertomus 1982, 91—94. Samantyyppinen tapaus on jo sodan ajalta, Kertomus 1944, 25—26.)

Eräissä tapauksissa on arvostelun pääsyyinä ollut menettelyn nöyryyttävyys. OA piti varusmiestä alentavana, kun tämän oli käsketty kantaa mukanaan noin 15 senttimetrin läpimittaista kiveä, koska oli unohtanut erään käsketyn varusteen (Kertomus 1975, 57—59).

Varusmiehen ja hänen tovereidensa saamalle käsitykselle pantiin suuri paino mielenkiintoisessa OA:n päätöksessä vuodelta 1978:

Yliluutnantti oli määrännyt vastaanotolla käynnin vuoksi varsinaisesta harjoituksesta myöhästyneen varusmiehen harjoittelemaan ryömimistä ja konntaamista. Varusmies oli joutunut harjoittelemaan yksinään, koska muut olivat jo lopettaneet harjoittelun. Useat varusmiesoverit seurasivat, kun varusmiehen oli edettävä ryömien ja kontaten harjoittelualueelta majoituskasarmilleen. Ei ilmennyt, että harjoitus olisi ollut tarkoitettu rangaistusluonteiseksi toimeksi. Kuitenkin varusmies itse oli pitänyt toimenpidettä rangaistuksenomaisena. Hän oli käsittänyt sen voineen johtua hänen käynnistään vastaanotolla. OA:n mukaan myös tapahtuman silminnäkijät olivat saattaneet saada saman käsityksen. Varusmies oli pitänyt harjoitusta epämiellyttävänä ja alentavana. OA katsoi yliluutnantin menettelyn virheelliseksi, koska hänen olisi tullut näiden olosuhteiden vuoksi käsittää harjoitus toteuttamistavataan epäasianmukaiseksi. OA kiinnitti yliluutnantin huomiota menettelyn epäasianmukaisuuteen. (Kertomus 1978, 57—59.)

4.3.3. Simputuksen syistä ja estämisestä

Leimu on pohtinut väitöskirjassaan (1985) simputuksen syitä. Hänen tutkimuksensa kohteena ei tosin tarkkaan ottaen ole simputus, vaan pennalismimi eli toverisorto. Simputuksella hän tarkoittaa, paitsi pennalismia, myös esimiehen alaiseensa kohdistamaa sortoa (248). Pennalistien harjoittajat ja uhrit kuuluvat samaan, koko yhteisön sisällä alimpaan sosiaaliseen ryhmään (tässä tapauksessa varusmiehiin). Pennalististen tapojen avulla vanhempi "sisäryhmä" pyrkii korostamaan eroaan nuorempiin (50—57).

Leimun mukaan myös varusmiesesimiehet voivat harjoittaa toverisortoa. (Leimun pennalismimi-käsite kattaa näin ollen muun paitsi kantahenkilökunnan harjoittaman simputuksen.) Keskeistä ei nimittäin hänen mukaansa ole esimiesasema, vaan saapumiserä. Jos varusmiesesimiehen alaiset olisivat omaa saapumiserää, pennalismia ei esiintyisi. Leimun tulkinnan mukaan pennalistien harjoittajien ja uhrien välinen raja on rauhan ajan sotilasyhteisöissä "vanhojen" (varusmiesaliupseerien ja vanhempien sotamiesten) ja "alokkaiden" (alokkaiden ja nuorempien sotamiesten) välinen (32—33, 57—59, 250—251).

Leimun käsitys, jonka mukaan simputus (pennalismi) liittyy sotilasyhteisön rakenteeseen, osuu ilmeisesti oikeaan. Ajatus siitä, että esimiesasemaa tärkeämpi selittävä tekijä olisi saapumiserä, ei kuitenkaan täysin soveltune nykytilanteeseen. On kyllä totta, että simputus kohdistuu nuorempaan saapumiserään — vakavimmat tapaukset alokkaisiin, kuten tutkimani aineistokin osoitti. Sen sijaan vanhemmat sotamiehet eivät tietääkseni enää simputa alokkaita ja nuorempia sotamiehiä. Mitään tähän viittaavia tietoja ei ole viime aikoina tullut ilmi. Ennen tällaista pennalismia esiintyi runsaastikin (Leimu 1985), mutta nykyään tapa rajoittunee vain kiusoitte- luun. Leimun teoria ei siis mielestäni täysin pidä paikkaansa. Ainakin nykyään esimiesasema lienee sittenkin tärkeämpi pennalismia — tai simputusta — selittävä tekijä kuin saapumiserä.

Kantahenkilökunnan harjoittamaa simputusta ei tietenkään voi pitää toverisorto- na. Ehkä siinä on kuitenkin samoja piirteitä. Simputtamiseen syyllistyneet kantahenkilökuntaan kuuluvat ovat nimittäin yleensä olleet nuoria ja kokemattomia kouluttajia, kuten va. kersantteja. Koska heillä ei ole peruskoulutusta, on heidän toimintansa perustunut lähinnä omiin varusmieskokemuksiin (ks. Kertomus 1980, 85).

Saapumiserään ja esimiesasemaan liittyvät hierarkkiset tekijät ovat periaatteessa samoja kaikissa joukko-osastoissa. Kaikkialla ei kuitenkaan esiinny ainakaan vakavaa simputusta. Hierarkkisten syiden lisäksi täytyykin olla merkitystä myös joukko-osaston perinteellä. Pelkästään yksilöllisistä ominaisuuksista ei nimittäin voi olla kysymys. Onhan simputus monesti useiden ryhmänjohtajien yhdessä järjestä- mää. Tietysti jotain merkitystä on esimiesasemassa olevan vastuuntunnolla yms. yksilöllisillä tekijöillä.

Tällaiseen joukko-osaston perinteeseen on kiinnittänyt huomiota myös OA. Simputusperinnettä on mainittu esiintyneen SavPr:ssa (Kertomus 1980, 85) ja 2. ErAutoK:ssa (Kertomus 1982, 187). PsPr:n simputuksesta kannellelle lähettämäs- sään vastauskirjeessä (959/81) OA kirjoittaa kokemuksen osoittaneen, että simputtaminen eräissä joukko-osastoissa kulkee ikäluokalta toiselle. Sen lopettami- nen on osoittautunut vaikeaksi ja aikaa vieväksi tehtäväksi. Muutoksia parempaan suuntaan tapahtuu OA:n mukaan hitaasti.

Simputtajat vetoavat itsekin perinteeseen. KotRPsto:ssa 1980 simputtaneet upseerikokelas ja alikersantit kertoivat kuulusteluissa soveltaneensa käytäntöön heille alokasajana opettuja taikka muuten perinteisiä tapoja. Samoin 2. ErAutoK:ssa 1982 viitattiin perinteeseen. Vakituisen henkilökunnan on yleensä kerrottu olleen tietämätön simputuksesta. Kantahenkilökunnan harjoittama valvonta ei voikaan olla jatkuvaa: tähän on työaika- ja määrärahasyitä.

Päaesikunta on antanut simputuksen estämiseksi ohjeita ainakin 1950-luvulta lähtien. 1950-luvulla asiasta annettiin useita päiväkäskyjä ja vahvistettiin ohjesääntö- jen määräyksiä (ks. KM 1958:70, 5—7). 6.2.1964 annettiin kirjelmä simputuksen ja kasteluseremonioiden estämisestä. 18.2.1976 annettiin uusi pysyväismääräys (PEhall- os PMK A 1:5), jossa viitattiin vuoden 1964 kirjelmään ja todettiin siinä tarkoitettua kurittomuutta esiintyneen edelleen.

Edellistä täydentävän pysyväismääräyksen päaesikunta antoi 20.12.1979 (PEhall- os PMK A 1:5.1). Siinä selvitetään simputuksen estämistä aiempaa perusteellisem- min. En selosta tässä yhteydessä laajemmin tämän pysyväismääräyksen sisältöä. Todettakoon vain, että OA:n kertomuksissa selostetut tapaukset ovat selvästi vaikuttaneet kirjelmään. Tämä näkyy niin yleisessä simputuksen määrittelyssä kuin käytettyjen esimerkkien valinnassakin.

On selvinnyt, että pääesikunnan ohjeista huolimatta ainakin 1980-luvun alkuvuosina esiintyi vakavaakin simputusta. Aivan viime vuosina tällainen simputus lienee vähentynyt. Jos puolestaan tarkastellaan pitempää ajanjaksoa, esimerkiksi koko itsenäisyyden aikaa, simputus vaikuttaa selvästi vähentyneen.

4.4. Terveydenhuolto

Tärkeä OA:n toiminnan osa on varusmiesten terveydenhuollon seuraaminen. Varsin monet kanteluista ja OA:n kertomuksissa selostetuista tapauksista liittyvät terveydenhuoltoon. Otan tässä esille yhden osa-alueen: lääkärin vastaanotot, ”armeijan terveydenhuollon voiman ja heikkouden” (Puska 1973, 23). Sotilashenkilökunta on joissain tapauksissa pyrkinyt vaikeuttamaan vastaanotolla käymistä ja toisinaan suhtautunut negatiivisesti vastaanotolla palvelushelpotuksia saaneisiin.

Sairaiaksi ilmoittautuneiden vastaanotto pidetään yleensä joka arkipäivä (YIPalVO VI/20). Vaikka vastaanotolla käynti onkin siis periaatteessa vaivatonta, siinä on kuitenkin asiaa mutkistavia sotilaallisia erityispiirteitä (ks. VI/26, VI/28). Puska (1973, 15—16) on pitänyt vastaanottoon liittyviä eri ilmoittautumisvelvollisuuksia luottamuksellisuuden vuoksi arveluttavina.

ApulaisOA:n varamies arvosteli KarPr:ssa kokeiltua järjestelyä, jonka mukaan vastaanotolle pyrkivät varusmiehet herätettiin maanantaisin ja tiistaisin jo kello 4.45 ja vastaanotto aloitettiin kello 5.15. Kokeilujärjestelystä luovuttiinkin (Kertomus 1978, 140, myös 1979, 185). UudRakP:ssa puolestaan lääkärin vastaanotolle ilmoittautuneet varusmiehet määrättiin eräässä yksikössä luomaan lunta, mitä OA arvosteli (Kertomus 1986, 155—156).

Vastaanotolla voidaan määrätä eri palvelushelpotuksia. Keskeisiä ovat Vmtl, Vup ja Vp (ks. tarkemmin YIPalVO VI/27). Vmtl ei estä lomalle lähtöä tai vapaa-ajan käyttöä, Vup ja Vp kylläkin (PElääk-os PMK C 1:4.1). Koska eri vapautuksilla on erilainen vaikutus vapaa-aikaan, on esiintynyt laskelmoivaa suhtautumista vapautuksiin — myös esimiesten taholla, kuten ilmenee OA:n tutkimasta jutusta 877/2/85. Valkealan varuskunnassa (KarPr, KarTR) oli pidetty neuvottelu, jossa sovittiin seuraavista toimenpiteistä: Vmtl:n määräämisestä pääsääntöisesti luovutaan, tarvittavat vapautukset annetaan loppuviikolla ”riittävän pitkinä” ja vähän vastaanotolla käyviä palkitaan kuntoisuuslomalla. Asiasta sopi joukko-osastojen ylin johto. — Selvästi pyrittiin siihen, että aikaisempaa useampi menettäisi viikonloppuvapaansa. OA:n kanta oli, että aihetta toimenpiteisiin ei ollut, ilmeisesti sen vuoksi, että Vmtl:n määrääminen nousi taas pian entisiin lukemiin. OA ei pohtinut, oliko kyseessä lääkärin painostaminen.

Palvelushelpotusten tarkempaa sisältöä on selvitetty YIPalVO:ssa (VI/27, VI/29). Käytännössä on sattunut, että sotilashenkilökunta ei ota helpotuksia huomioon. OA:n kertomuksissa on laajemmin selostettu neljä tällaista tapausta, joissa esimies menetteli tässä suhteessa virheellisesti (Kertomus 1968, 81—83, 1973, 66—67, 1974, 50, 1976, 68—69). Myöhemminkin OA on kiinnittänyt tarkastuksillaan useasti huomiota siihen, että palvelushelpotukset on otettava huomioon: varusmiehen terveydentilan arviointi kuuluu yksinomaan lääkärille (Kertomus 1980, 191, 1983, 139, 1984, 158, 1985, 198, 1986, 156).

Puskan (1973, 18, 25) mukaan kantahenkilökunta pitää vastaanottoa lähinnä pinnauspaikkana. OA:n toiminnassa esille tulleet tapaukset osoittavat, että tämä arvio pitää yhä ainakin osittain paikkansa.

4.5. Vartiopalveluksen määrä

Esimerkkinä varusmiesten tavallisen palveluksen ja koulutuksen epäkohdista käsittelen vartiopalveluksen liian suurta määrää. Kysymys sivuaa varusmiesten yhdenvertaisuutta. OA on kiinnittänyt viime aikoina tarkastuksillaan huomiota siihen, että eräissä joukko-osastoissa vartiopalvelus on varusmiehille melkoinen rasitus (Kertomus 1976, 121, 1980, 191, 1981, 140, 1985, 197).

Erityisesti oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota tilanteeseen LapLsto:ssa (Kertomus 1981, 31—32, 1983, 34—35). Siellä on ollut vartio-osasto, johon kuuluvat varusmiehet ovat joutuneet olemaan noin puolet palvelusajastaan vartiotehtävissä. YIPalvO:n (IX/18) määräyksiä ns. vartiovapaista ei ollut aina pystytty noudattamaan. OA on huomauttanut, että YIPalvO:n (IX/18) mukaan kaikkia joukko-osastoja ja yksiköitä tulisi käyttää suhteellisesti yhtä paljon vartiopalvelukseen. Tämä olisi varusmiesten yhdenmukaisen kohtelun kannalta välttämätöntä.

Kun OA tutki asiaa ensimmäisen kerran omana aloitteena (449/81), joihinkin toimiin ryhdyttiin. Muun muassa saatiin siviilihenkilöitä vartiotehtäviin. Myös pyrittiin teknisen valvonnan ja varusmiesvahvuuden lisäämiseen (Kertomus 1983, 34—35). Tämä ei kuitenkaan riittävästi parantanut tilannetta, vaan OA tutki asiaa uudelleen (939/83). Lähettämässään uudessa vastauskirjeessä puolustusministeriö viittaa varusmiesikäluokkien pienenemiseen. Kirjeessä annetaan ymmärtää, ettei ongelmaa voida ratkaista ilman vartiotehtävissä toimivien siviilien määrän lisäämistä.

4.6. Yhteenveto ja arviointia

Varusmiesten **perusoikeuksia** on rajoitettu lähinnä ohjesääntötasolla. OA on hyväksynyt lakia alemmantasoiset rajoitukset viittaamalla esimerkiksi yleisluontoisempiin lakeihin. Kun OA ei ole selkeästi jättänyt huomiotta tällaisia rajoituksia, ei hänen tekemiään päätöksiä voi pitää kiistattoman perusoikeusmyönteisinä. OA on tosin pyrkinyt parantamaan varusmiesten perusoikeuksia ehdottamalla sotilaiden oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan lain säätämistä. Eräistä tällaisista seikoista onkin tuoreen hallituksen esityksen mukaan tarkoitus säätää muutetussa asevelvollisuuslaissa. OA:n ehdotus mainitaan esityksessä yhtenä uudistukseen liittyvänä aloitteena.

Esitutkintojen suorittamisessa on puolustusvoimissa ongelmia. Selvimät objektiivisuuden loukkaukset ovat ilmeisesti kuitenkin vähentyneet, mikä ainakin osaksi johtunee OA:n kannanotoista. Esitutkinnan tasoa ei ole silti saatu riittävän korkeaksi. Hallituksen esityksen mukaisia sotilastutkijan toimia, jotka todennäköisesti korjaisivat tilannetta, ei ole perustettu.

Muutoksenhakumahdollisuudet kurinpitomenettelyssä ovat puutteelliset. OA on pyrkinyt vaikuttamaan muutoksenhakumahdollisuuksien parantamiseksi esittämällä sotilasoikeudenhoidon uudistuksen eduskuntakäsittelyssä varsin yksityiskohtaisen lausunnon. OA:n kanta ei saanut kuitenkaan riittävästi poliittista tukea taakseen. Syyinä oli ilmeisesti puolustusvoimia lähellä olevien piirien vastustus.

Arestirangaistuksen nykyinen täytäntöönpanotapa on kyseenalainen niin Suomen kansainvälisoikeudellisten velvoitteiden, nykyisen kriminaalipolitiikan kuin arestilaisten mielenterveydenkin kannalta. OA ei vielä sotilasoikeudenhoidon uudistuksen yhteydessä antamassaan lausunnossa puuttunut näihin epäkohtiin. Vuonna 1987 OA teki valtioneuvostolle esityksen tarpeellisista toimita arestikäytännön ja KP-sopi-

muksen välisen ristiriidan korjaamiseksi. — Puolustusministeriössä on äskettäin (31. 5. 1988) asetettu työryhmä selvittämään oikeusturvaa sotilasoikeudenhoidossa, ilmeisesti myös arestikäytäntöä.

Simputusta OA on viime vuosikymmeninä pyrkinyt vähentämään muun muassa tarkastuskäynneillä. OA on ilmeisesti pystynytkin parantamaan tilannetta. Puolustusvoimien hierarkkinen rakenne ja joukko-osastojen perinteet ovat kuitenkin olleet esteenä simputuksen poistumiselle.

Terveystuho alalta todettiin, että eräissä joukko-osastoissa on pyritty rajoittamaan vastaanotoilla käyntiä, eikä palvelushelpotuksia ole aina noudatettu. OA on pyrkinyt seuraamaan varsinkin palvelushelpotusten noudattamista. Ratkaisevaa parannusta ei ole kuitenkaan saatu aikaan. Sotilasesimiesten suhtautuminen lääkärin vastaanottoihin on ilmeisesti ollut esteenä.

Viime aikoina OA on kiinnittänyt huomiota **vartiopalveluksen määrään** eräissä joukko-osastoissa. OA:n vaikutusmahdollisuus on kuitenkin rajallinen, jos valtioneuloudelliset syyt estävät parannukset — tässä tapauksessa siviilihenkilökunnan lisäämisen.

5. VARUSMIESTEN OIKEUKSIEN KEHITTÄMINEN

OA on varsinkin viime vuosikymmeninä pyrkinyt parantamaan varusmiesten oikeuksia. Tässä on kuitenkin lukuisia esteitä, joiden vuoksi työ on hidasta. Onnistunut simputuksen vähentäminen osoittaa, kuinka tärkeää on saada sotilasesimiesten asenteet muuttamaan. Toisaalta on vaikutettava myös hallintokoneistoon ja poliittisiin päättäjiin, jotta tarpeelliset lainuudistukset ja uusien virkojen perustaminen toteutuisivat. OA on pyrkinyt myös tällaiseen vaikuttamiseen.

Ei kuitenkaan pidä asettaa liian suuria toiveita OA:n vaikutusmahdollisuuksista. Hän saa tietonsa lähinnä tutkimalla kanteluja ja tekemällä tarkastuskäyntejä. Niiden merkitys on kaikesta huolimatta rajoitettu. Esimerkiksi kanteluun sotilasesimiehet suhtautuvat usein negatiivisesti, jolloin painostuksen pelko vähentää kantelujen määrää. Painostuksesta tai sen pelosta oli viitteitä myös tutkimassani aineistossa (ks. tarkemmin Lindstedt 1987, 155—157). Ongelma on myös puolustusministerin tiedossa. Hän on hiljattain todennut, että nykyisin ilmeisesti monikaan ei uskalla valittaa pelätessään esimiehiään ("Varusmiehille tulossa. . ." 1988). Tällaisessa tilanteessa on selvää, että OA:n tietoon ei voi tulla kuin pieni osa epäkohdista.

OA:n toiminta varusmiesten oikeuksien parantamiseksi on siis tärkeätä, mutta ei yksinään riittävää. Kuten Van Aerschoot (1986, 39) on todennut: "Ylempien viranomaisten valvonta ei voi ratkaisevasti muuttaa laitoksen sisäisiä valta-asetelmia." Varusmiesten oikeuksien kehittämisen edellyttääkin monenlaisia toimia: niin lainsäädännön muutoksia, henkilökunnan lisäämistä, koulutuksen, tarkastusten ja valvonnan tehostamista kuin asenteiden muutostakin. Voin yhtyä seuraavaan Kastarin (1970, 724) lausumaan (samaa tapaan Hidén 1970, 305):

Mutta parhaimmillaankaan ei oikeusasiamieskään tietysti voi olla mikään yleis- tai ihmelläke. Hän on vain eräs — tosin tärkeä — pyörä hallinto- ja valtiokoneistossa. Jos koneisto yleensäkin toimii tyydyttävästi, voi myös oikeusasiamies saada paljon hyvää aikaan. Mutta jos koneisto on kehittymätön tai peräti rappeutunut, ei oikeusasiamies riitä vauhtipyöräksi tai peruskorjajaksi.

LÄHTEET

- AALTO, Jorma S.: Mietteitä eduskunnan oikeusasiamiesjärjestelmän kehittämisestä. LM 1986, 648—657. (Aalto 1986)
- AALTO, Pekka — LINDSTEDT, Jukka: Varusmiehen oikeusturva sotilasoikeudenhoidossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 64. Helsinki 1984. (Aalto — Lindstedt 1984)
- AARNIO, Ero J.: Ylin laillisuusvalvonta Suomessa. Selvitys eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin toimivallasta ja tehtävistä erityisesti siltä osin kuin on kysymys toimivallan päällekkäisyydestä. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1988. Helsinki 1988. (Aarnio 1988)
- VAN AERSCHOT, Paul: Vangin ihmisoikeudet. Mielenterveys 4/1986, 37—39. (Van Aerschot 1986)
- VAN AERSCHOT, Paul: Säännökset ja vankeinhoitopolitiikka. Uusi Kriminaalihuolto 1/1987, 4—7. (Van Aerschot 1987)
- AROMÄKI, Juhani: Hymyilevä syyttäjä. (Eduskunnan oikeusasiamies Jorma S. Aallon haastattelu.) HS 29.6. 1986. (Aromäki 1986)
- BECKMAN, Nils — HOLMBERG, Carl — HULT, Bengt — STRAHL, Ivar: Brottsbalken jämte förklaringar. (Kommentar till Brottsbalken.) Band II. Brotten mot allmänheten och staten m.m. Under medverkan av Hugo HENKOW. Femte upplagan. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag, 1982. (Beckman ym. 1982)
- Communication under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. To the Human Rights Committee. State Party: Finland. October 31st 1987, . . . , unarmed infantryman. Assisted by: Martin Scheinin. — Kyseinen kantelu ei ole julkinen. Olen saanut sen tutustuttavakseni tämän artikkelin kirjoittamista varten.
- DANELIUS, Hans: Mänskliga rättigheter. Tredje upplagan. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag, 1984. (Danelius 1984)
- Eduskunnan lakivaliokunnan lausunto n:o 3/1982 vp. hallituksen esityksestä n:o 186/1981 vp. ulkomaalaislaiksi.
- Eduskunnan oikeusasiamiehen esitys valtioneuvostolle 14.5.1987. DN:o 826/2/87.
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomukset toiminnastaan vuosina 1920—1986. Helsinki 1921—1987. (Esim. Kertomus 1986 = kertomus vuodelta 1986)
- Eduskunnan oikeusasiamiehen lausunto eduskunnan puolustusasiainvaliokunnalle 19.11.1981.
- Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 7/1982 vp. hallituksen esityksestä n:o 87/1981 vp. sotilaskurinpitolaiksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 12/1982 vp. hallituksen esityksestä n:o 16/1982 vp. laiksi lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta.
- Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 9/1985 vp. hallituksen esityksestä n:o 7/1985 vp. Jehovan todistajien vapauttamista asevelvollisuuden suorittamisesta erässä tapauksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Eduskunnan puolustusasiainvaliokunnan lausunto n:o 5/1981 vp. hallituksen esityksestä n:o 87/1981 vp. sotilaskurinpitolaiksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Eduskunnan toisen lakivaliokunnan mietintö n:o 15/1982 vp. hallituksen esityksen n:o 87/1981 vp. johdosta sotilaskurinpitolaiksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 87/1981 vp. sotilaskurinpitolaiksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- ERIKSSON, Lars D. — SCHEININ, Martin: Kansalais- ja poliittiset oikeudet. Kirjassa Marjut Helminen — K. J. Lång (toim.): Kansainväliset ihmisoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1987, 101—126. (Eriksson — Scheinin 1987)
- ERME, Leo — HELANDER, H. — ISOSOMPPI, E. — KORVELA, Armo — POHTO, H. — SILLANPÄÄ, J.: Merivoimien oikeudenhoito-opas. Merivoimien esikunta, komentotoimisto, Helsinki 28.9.1979. (Erme ym. 1979)
- HALLBERG, Pekka: Hallinto-oikeudellisen valituksen käyttöalasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja, n:o 124. Vammala 1978. (Hallberg 1978)
- HALLBERG, Pekka: Hallitusmuodon soveltamisesta hallintolainkäytössä. Kirjassa Juhlaulkaisu Aarne Nuorvala 1912.18/4.1982. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja, n:o 18. Helsinki 1982, 51—59. (Hallberg 1982)
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain täydentämisestä sotilasrikoksia koskevilla säännöksillä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi. N:o 85/1981 vp.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle sotilaskurinpitolaiksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi. N:o 87/1981 vp.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi asevelvollisuuslain muuttamisesta. 3.6.1988.
- HEINONEN, Jukka: Sotilasorganisaation sosiologiset ongelmat. SAL 1971, 367—373. (Heinonen 1971)

- HIDÉN, Mikael: Kirjeenvaihdon vapaus ja laitokset. HM 12 § ympäriltä virinneitä perusoikeusajatuksia. JFT 1969, 244—258, 311—330. (Hidén 1969)
- HIDÉN, Mikael: Eduskunnan oikeusasiamies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja, n:o 90. Vammala 1970. (Hidén 1970)
- HIDÉN, Mikael: Perusoikeudet Hallitusmuodon II luvussa. Kirjassa Oikeustiede — Jurisprudentia I: 1971. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja. Vammala 1971, 1—117. (Hidén 1971)
- HYVÖNEN, Pekka: Kansalaisyhteisöisiä ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus osana Suomen oikeusjärjestystä. Kansainvälisten suhteiden tutkielma. Lapin korkeakoulu, syyskuu 1985. (Hyvönen 1985)
- IKÄHEIMO, Risto: Kansalaisten yhdenvertaisuudesta asevelvollisuuden suorittamisessa. Varusmiespalvelus ja siihen rinnastettavat palvelusmuodot. Valtiosääntöoikeudellinen tutkielma. Helsingin yliopisto, 7.12.1984. (Ikäheimo 1984)
- JYRÄNKI, Antero: Sotavoiman ylin päällikkyyks. Tutkimus tasavallan presidentille HM 30 §:n nojalla kuuluvasta toimivallasta ja sen käyttämisestä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja, n:o 76. Vammala 1967. (Jyräki 1967)
- JÄÄSKELÄINEN, Atte: Aessori Kalervo Artema: Pääesikunta tyytyväinen nykyiseen sotilasrikosprosessiin. LMU 6/1987, 20—21. (Jääskeläinen 1987)
- KARAPUU, Heikki: Kansalaisen velvollisuudet ja perustuslaki. Kirjassa Juhlajulkaisu Paavo Kastari 1907.13/11.1977. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja, n:o 15. Helsinki 1978, 127—140. (Karapuu 1978)
- KARAPUU, Heikki: Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Kirjassa Marjut Helminen — K. J. Lång (toim.): Kansainväliset ihmisoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1987, 83—100. (Karapuu 1987)
- KASTARI, Paavo: Oikeusasiamiesinstituutti lähinnä Skandinavian näkökulmasta. LM 1970, 707—724. (Kastari 1970)
- KASTARI, Paavo: Kansalaisvapauksien perustuslain turva. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja, n:o 164. Vammala 1972. (Kastari 1972)
- KAUPPILA, Tarmo: Kouluttaen itseluottamusta. SAL 1986, 760—763. (Kauppila 1986)
- KAUPPINEN, Pirkko: Jorma S. Aalto: Yleiskuva kansalaisten oikeusturvasta valoisa. LMU 5/1982, 4—6. (Kauppinen 1982)
- Kirjallinen kysymys n:o 137/1985 vp. Pekka Myllyniemi ym.: Sotilaan oikeudet ja velvollisuudet määrittelevän lain säätämisestä.
- KLEFSTRÖM, Kalevi: Sotilasvalan juridiikkaa. SAL 1984, 716. (Klefström 1984)
- Komiteanmietintö 1958:70. Komitealta, joka on asetettu laatimaan ehdotus toimenpiteistä lain noudattamisen valvonnan tehostamiseksi ja eritoten asevelvollisten oikeusturvan lujittamiseksi puolustusvoimissa. Helsinki 1958.
- Komiteanmietintö 1971:A 4. Korkeakouluhallinnon oikeusturvakomitean mietintö. Helsinki 1971.
- Komiteanmietintö 1973:25. Sotilaskurinpitotoimikunnan tarkistustoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- Komiteanmietintö 1973:101. Sotilaskurinpitotoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- Komiteanmietintö 1974:27. Valtiosääntökomitean välimietintö 1974. Helsinki 1974.
- Komiteanmietintö 1976:10. Puolustusvoimat ja yhteiskunta. Puolustuslaitoskomitean mietintö. Helsinki 1976.
- KONSTARI, Timo: Virkamiehen ilmaisuvapaus. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1986. (Konstari 1986)
- KUOPPAMÄKI, Markku: Sananvapaus puolustusvoimissa. Valtiosääntöoikeudellinen tutkielma. Helsingin yliopisto, 4.5.1981. (Kuoppamäki 1981)
- LAGERSPETZ, Eerik — WIBERG, Matti: Onko valan vannomisesta tullut sisällyksetön rituaali? HS 24.12.1984, 2. (Lagerspetz — Wiberg 1984)
- LAHTI, Raimo: Sotilasoikeudenhoidon uudistuksesta kriminaalipolitiikan ja rikosoikeuden yleisten periaatteiden kannalta. Julkaisussa Sotilasoikeudenhoidon uudistaminen I: esitelmiä, lainsäädäntöaineistoa. Oikeusministeriön oikeushallinto-osaston julkaisusarja 4/1983, I. Helsinki 1984, 9—22. (Lahti 1984)
- LEHTIMAJA, Lauri: Ihmisoikeudet rikosprosessissa — periaatteista sovelluksiin. DL 1978, 427—453. (Lehtimaja 1978)
- LEIMU, Pekka: Pernalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. Kansatieteellinen Arkisto 33. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, 1985. (Leimu 1985)
- LINDSTEDT, Jukka: Eduskunnan oikeusasiamies ja varusmiesten oikeudet. Valtiosääntöoikeudellinen laudaturkirjoitus. Helsingin yliopisto, toukokuu 1987. (Lindstedt 1987)
- MYNNTI, Kristian: Det militära arreststraffet och artikel 9 i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Julkaisussa Kristian Myntti (red.): Finländska mänskorättsperspektiv. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Ser. A:242. Åbo 1987, 22—43. (Myntti 1987)

- MÄLKKI, Heikki:** Havaintoja uudistetusta sotilasoikeudenhoidosta. Sotilasoikeudenhoitoa koskevassa koulutustilaisuudessa (14.—15.5.1986, Kainuun prikaati, Kajaani) pidetty alustus. (Mälkki 1986)
- NIEMI-KIESILÄINEN, Johanna:** Ihmisoikeussopimukset ja Suomi -seminaarissa esillä: sopimukset ristiriidassa Suomen lainsäädännön kanssa. LMU 1/1987, 28—29. (Niemi-Kiesiläinen 1987)
- NYKÄNEN, Auli:** Euroopan Neuvosto edellyttää lakien muuttamista. Antti Vuolanteen tapaus. Apu 21/1988, 94—96. (Nykänen 1988)
- PELLONPÄÄ, Matti:** Ihmisoikeussopimukset ja Suomi. Näkökohtia kansainvälisen ihmisoikeusnormiston sisällöstä ja sen merkityksestä Suomen perusoikeusjärjestelmän täydentäjänä erityisesti viimeaikaisten kehitysvaiheiden valossa. Perusoikeustyöryhmää varten laadittu selvitys. Perusoikeustyöryhmän muistio (Sipponen ym. 1982), liite 4. (Pellonpää 1982)
- PELLONPÄÄ, Matti:** Ulkomaalaisten oikeudet kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen mukaan. Kirjassa Marjut Helminen — K. J. Lång (toim.): Kansainväliset ihmisoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1987, 153—165. (Pellonpää 1987)
- PIHA, Jorma:** Varusmiesten psyykkisten häiriöiden taustatekijöitä. Kirjassa Tor-Björn Hägglund — Kari Pyhkkänen — Marjatta Katajamäki (toim.): Itsetunto vai itseuh. Suomen nuorisopsykiatrisen yhdistyksen vuosikirja IV. Jyväskylä: Gummerus, 1983, 130—151. (Piha 1983)
- Puolustusministeriö. Esittely ministerille 31.5.1988. Nro 262/136 K.
- PUOSKARI, Paula:** Vankeusrangaistuksen vaihtoehtoista. Tiivistelmä lausunnoista. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/1988. Helsinki 1988. (Puoskari 1988)
- PUSKA, Pekka:** Miesten koulu. Armeijan vaikutuksesta varusmiesten ja miespuolisen väestön terveyteen. Turku: Suomen Varusmiesliitto, 1973. (Puska 1973)
- Pääesikunta, hallinnollinen osasto.** Pysyväismääräys A 1:5. Simputuksen ja kasteluseremonioiden (vast.) estäminen. 192/Oiktsto/Dbca, Helsinki 18.2.1976.
- Pääesikunta, hallinnollinen osasto.** Pysyväismääräys A 1:5.1. Simputuksen estäminen. 974/Oiktsto/Dbca, Helsinki 20.12.1979.
- Pääesikunta, lääkintöosasto, lääkintötoimisto.** Pysyväismääräys C 1:4.1. Varusmies- ja reserviläispotilaille määrättävät palvelushelpotukset. 2179/Dbc, Helsinki 24.7.1986.
- REINIKAINEN, Paavo:** Eräitä näkökohtia virkamiehen perusoikeuksista. Oikeus 1980, 30—34. (Reinikainen 1980)
- ROSAS, Allan:** Rättigheter och traktater. Mänskliga rättigheter och finländsk konventionspolitik. Julkaisussa Kristian Nyntti (red.): Finländska mänskorättsperspektiv. Meddelanden från ekonomiskstatsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Ser. A:242. Åbo 1987, 10—21. (Rosas 1987)
- RYTKÖLÄ, Olavi:** Puolustushallinto. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja, n:o 132. Helsinki: Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, 1967. (Rytkölä 1967)
- SAARIO, Voitto:** Kansainväliset sopimukset ja valtiosisäinen oikeusjärjestys. Kirjassa Juhlajulkaisu Aarne Nuorvala 1912.8/4.1982. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja, n:o 18. Helsinki 1982, 214—223. (Saario 1982)
- SCHEININ, Martin:** Siviilipalvelus ja perusoikeudet. Helsinki: Suomen Siviilipalvelusmiesliitto, 1984. (Scheinin 1984)
- SCHEININ, Martin:** Omantunnonvapaus ja maanpuolustusvelvollisuus. Valtiosääntöoikeudellinen tutkimus aseistakieltäytymisoikeudesta ja perusoikeuksien sitovuudesta. Licensaatintutkimus. Turun yliopisto, tammikuu 1987. (Scheinin 1987)
- SCHEININ, Martin:** Aseistakieltäytymisoikeus. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:3. Suomen Akatemian tutkimushanke Oikeuden rajat. Helsinki 1988. (Scheinin 1988)
- SIPPONEN, Kauko:** Lainsäädäntövallan delegoiminen. Tutkimus lainsäädännön teoriasta ja oikeussääntöjen hierarkiasta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja, n:o 68. Vammala 1965. (Sipponen 1965)
- SIPPONEN, Kauko — HIDÉN, Mikael — KARAPUU, Heikki — KIVIVUORI, Antti — TÖRNUDD, Klaus:** Perusoikeustyöryhmän muistio. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/1982. Helsinki 1982. (Sipponen ym. 1982)
- Sotaväen uusi rikoslaki koventaa arestirangaistusta. Varusmiesliitto: Mielenterveys ja ihmisoikeudet vaarassa. HS 22.8.1983, 9.
- Suomalainen varusmies valitti arestista YK:lle. Valitusoikeus tuomioistuimelle puuttuu. HS 13.11.1987, 20. Tiivistelmä sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistusta koskevista asiantuntijalausunnoista. Eduskunnan toinen lakivaliokunta, sihteerit, 5.3.1982.
- TRÄSKMAN, P. O.:** Brottmålsrättegången i Finland i förhållande till FN-konventionen om politiska och medborgerliga rättigheter. JFT 1987, 269—295. (Träskman 1987)
- TRÄSKMAN, P. O.:** Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen rikos- ja rikosprosessioikeutta koskevat normit. Kirjassa Marjut Helminen — K. J. Lång (toim.): Kansainväliset ihmisoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1987, 127—140. (Träskman 1987 a)

- TUOMOLA, Hannu: Oikeudenhoito-opas. Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta, sotilaslakimiehen toimisto, Hämeenlinna 26.2.1979. (Tuomola 1979)
- TUOMOLA, Hannu: Etelä-Suomen sotilasläänin oikeusopas 1985. Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta, komento-osasto, sotilaslakimies, Hämeenlinna 20.12.1984. (Tuomola 1984)
- TUOMOLA, Hannu: Esitutkintaohje. Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta, komento-osasto, oikeustoimisto, Hämeenlinna 25.9.1986. (Tuomola 1986)
- TUORI, Kaarlo: Missä oikeus loppuu? Oikeus 1984, 279—292. (Tuori 1984)
- Vankeusrangaistuksen vaihtoehtoista. Rikoslakiprojektin ehdotus. Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmän mietintö ja johtoryhmän mietinnöstä antama lausunto. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987. Helsinki 1987.
- Varusmiehille tulossa myös yhdeksän ja puolen kuukauden palvelusaika. HS 12.5.1988, 3.
- VESTERBACKA, Esa: Sotilasoikeudenkäyntimenettelyn erikoispiirteistä uusien sotilasoikeudenhoitoa koskevien säännösten valossa. Prosessioikeudellinen laudaturkirjoitus. Turun yliopisto, elokuu 1984. (Vesterbacka 1984)
- Yleinen palvelusohjesääntö. Pääesikunta, Helsinki 16.6.1980.

ERÄITÄ LYHENTEITÄ

DL	= Defensor Legis
HE	= hallituksen esitys
HM	= Suomen hallitusmuoto 17.7.1919/94
HS	= Helsingin Sanomat
JFT	= Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KM	= komiteanmietintö
LM	= Lakimies
LMU	= Lakimiesuutiset
RL	= rikoslaki 19.12.1889/39
RTA	= asetus rangaistusten täytäntöönpanosta 19.12.1889/39
SAL	= Sotilasaikakauslehti
SKA (nykyinen)	= sotilaskurinpitoasetus 16.12.1983/969
SKA (vanha)	= sotilaskurinpitoasetus 31.5.1972/435 (kumottu)
SKL	= sotilaskurinpitolaki 25.3.1983/331
SopS	= Suomen asetuskokoelman (vuodesta 1981 säädöskokoelman) sopimus-sarja
työnjakolaki	= laki valtioneuvoston oikeuskanslerin vapauttamisesta eräistä tehtävistä 10.11.1933/275
vp.	= valtiopäivät